

પ્રકાશિત દર માસની ૧૦ તારીખે
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫૦/-

હરિભાવ

વર્ષ : ૧૮ - અંક : ૨

નવેમ્બર, ૨૦૧૩

(અનુષ્ટુપ)

ए जेवો વળગેલો રહે, તેવું તો કોઈથી કદી
-વળગી ના શકાતું છે, કેવો તે દઢ દિલથી.

આપણે જઈએ ભૂલી, કિંતુ તે નથી ભૂલતો,
एનો સંબંધ જીવતો અખંડ, અકબંધ શો !

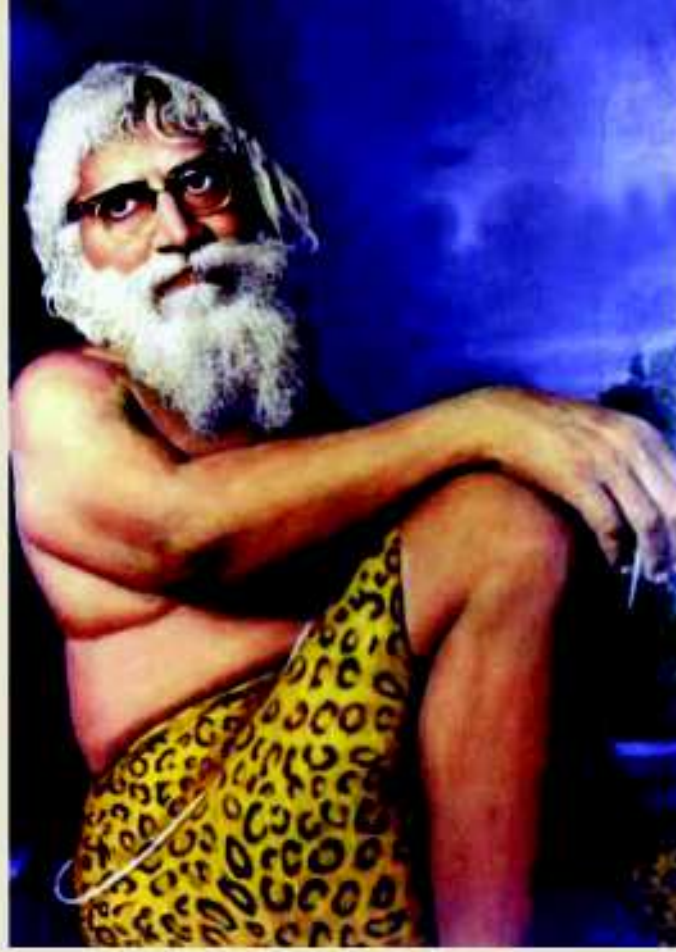
એકલી શક્તિ તે ના છે, કૃપાનો છંટકાવ છે,
કરુણા સાથસાથે છે. સદ્ગુરુનો સ્વભાવ તે.

રખેવાળ ગુરુ જેવો કોઈ ન ક્યાંય છે,
શ્રીસદ્ગુરુની ભક્તિ છે, તેને છે તેમ જીવને.

આશ્રય સદ્ગુરુકેરો જેને છે પ્રેમભક્તિથી,
સર્વ સંભાળ તેવાની લેવાય બધી રીતથી.

- શ્રીમોટા

'શ્રીસદ્ગુરુ', પ્ર. આ., પૃ. ૫૯, ૬૧, ૧૩૧, ૧૭૮

‘દરિયો ભલેને ફાવે તેટલો તોફાની ને વીફરેલો હોય, પણ સુકાન જ્યાં સુધી અનન્યભાવે ગુરુમહારાજને હસ્તક સોંપી દીધેલું હોય, ત્યાં સુધી એના ભક્તને દેહનાવડીની જરાએ ચિંતા કરવા જેવું નથી.

મન પર સહેજ પણ ખિન્નતાનું વાદળ છવાય કે અવધૂતના આનંદનું સ્મરણ જાગ્રત કરવું. એ સ્મરણના ટીપેટીપામાં અખિલ સંસાર-સિંધુની ખારાશ દૂર કરવાનું સામર્થ્ય નથી શું?’

- શ્રીરંગ અવધૂત

‘શ્રીરંગ પત્ર મંજૂષા-૨’, પ્ર. આ., પૃ. ૨૨૭

રજિ. ઓફિસ :

બી/પ, સ્વસ્તિક એપાર્ટમેન્ટ, નારાયણનગર,
પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭
ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૨૦૭૫૪

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ દ્વારા પ્રકાશિત જીવનવિકાસની ભાવના પ્રસારતું માસિકપત્ર

હરિભાવ

સંપાદક : પ્રભુદાસ જાની
સહાયક : વિવેક દેસાઈ

<p>ટ્રસ્ટીમંડળ શ્રી ગિરીશ પંડ્યા (મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી) શ્રી પ્રભુદાસ જાની શ્રી વિવેક દેસાઈ શ્રી બીરેન પટેલ શ્રીમતી દર્શિની સુનીલ ઉપાધ્યાય શ્રીમતી નીમા મિનેષ અમીન</p>	<p>વર્ષ : ૧૮ અંક : ૨ નવેમ્બર, ૨૦૧૩</p>
<p>પૂછપરછ : સંપર્ક : શ્રી સુરેશ વોરા (મો.) ૯૪૨૭૫૫૪૩૯૧</p>	<p>અનુક્રમ</p> <p>૧. નામસ્મરણથી શ્રદ્ધા શ્રીમોટા ૪ ૨. ભજનનો અર્થ શ્રીમોટા ૫ ૩. ગાંધીજી સાથેનાં સંસ્મરણો નરહરિભાઈ પરીખ ૬ ૪. જ્ઞાનતંત્રને અશ્વત્થ કહ્યું છે સ્વામી કૃપાલ્લાનંદ ૮ ૫. શારીરિક સહાય : મદદની છેલ્લી ભૂમિકા . સ્વામી વિવેકાનંદ ૧૦ ૬. વેપાર દ્વારા પણ જીવનવિકાસ શક્ય છે શ્રીમોટા ૧૧ ૭. હૈયે હામ પ્રેરતા પત્ર શ્રીમોટા ૧૨ ૮. પાતંજલ યોગસૂત્ર વિશે-૧ વિનોબા ૧૩ ૯. જીવન્મુક્તિનાં સાત સોપાન (૩) શ્રીપ્રેમ અવધૂત ૧૪ ૧૦. કલિકાલ સર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય રમણલાલ સોની ૧૬ ૧૧. પ્રેરક વિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી (૨) શ્રીમોટા ૧૮ ૧૨. ‘એ છે મારો કૃષ્ણ’ મુખી ચંદુલાલ ૧૯ ૧૩. પદ્યપ્રસાદી શ્રીમોટા ૨૧ ૧૪. કહીએ એવું કોઈ થોડું કરે છે ? ખુશાલ પિત્તળિયા ૨૨ ૧૫. સ્વાસ્થ્યની જનેતા યોગાસન અંગે સમજણ..બિપીનભાઈ ગામી ૨૪</p>
<p>લવાજમ ભારત પરદેશ (એરમેઈલથી) વાર્ષિક : રૂ. ૫૦/- રૂ. ૬૦૦/- આજીવન : રૂ. ૫૦૦/- રૂ. ૬૦૦૦/-</p>	<p>જ્ઞાનદાન</p> <p>શ્રી ભરતભાઈ પરીખ અને શ્રીમતી દીનાબહેન ભરતભાઈ પરીખની સુપુત્રી ચિ. લલિતાના વેવિશાળના મંગળ પ્રસંગે સગાંસ્નેહીઓ તરફથી શુભેચ્છાસહ અપાયેલ ભેટની રકમમાંથી ચિ. લલિતા ભરતભાઈ પરીખે ‘હરિભાવ’ના આ અંકના પ્રકાશન માટે રૂ. ૧૧,૫૦૧નો સહયોગ આપેલ છે, તે બદલ સમગ્ર પરિવાર પ્રત્યે હૃદયની ભાવનાથી આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.</p> <p>અન્ય દાન / ભેટની વિગતો આગામી અંકમાં પ્રકાશિત કરાશે.</p> <p>-સંપાદક</p>
<p>પત્રવ્યવહાર/લવાજમ/ભેટ/મોકલવા માટે ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ ૧૧, દાદા રોકડનાથ સોસાયટી, નારાયણનગર, છેલ્લા બસ સ્ટેન્ડ પાસે, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭ ફોન : (૦૭૯)૨૬૬૩૫૮૭૩ ભેટની રકમ ઈન્કમટેક્સ એક્ટની કલમ ૮૦(જી) (પ) નીચે કરરાહતને પાત્ર છે.</p>	
<p>ઈ-બેંકિંગ માટે : બેંકનું નામ : યૂકો બેંક, નારાયણનગર બ્રાંચ ખાતાનું નામ : હરિવાણી ટ્રસ્ટ સેવિંગ્સ ખાતા નં.: ૧૬૮૭૦૧૦૦૦૦૩૦૮૮ બેંક દ્વારા રકમ મોકલતાં તેની સ્વીપ, નામ, સરનામું અને ફોન નંબર સાથે વિગત અમોને મોકલશોજી</p>	
<p>હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત ફોન : (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪</p>	
<p>ટાઈપ સેટિંગ: અર્થ કોમ્પ્યુટર, (૦૭૯)૨૭૫૪૩૬૯૯</p>	
<p>* Subject to Ahmedabad Jurisdiction</p>	

લોકોને વિચાર આવે છે કે નામસ્મરણ શું ખપમાં આવે ? હું કહું છું કે કરી તો જો, પાણીમાં પડ્યા સિવાય અને હાથ હલાવ્યા સિવાય તરીને જવાય નહિ. તેમ, નામસ્મરણ કરતાં કરતાં અજપાજપ સુધી જવાય ત્યારે એનો લાભ સમજાય.

ખોટ આવવા છતાં માણસ એકનો એક ધંધો પંદર-વીસ વર્ષ પકડી રહે તો તે ધંધો એક વખત જરૂર ચારી આપે. લોકો કહે છે કે ભગવાનના નામમાં કશો સ્વાર્થ નથી. તો પછી શા માટે એને વળગી રહીએ ? અમે કહીએ છીએ કે નામસ્મરણમાં તમારો સ્વાર્થ છે.

આપણને શરીર જરૂરનું છે. તેની સાથે કાન, આંખ, હાથ, પગ બધી ઈંદ્રિયો એટલી જ જરૂરની. તેવી રીતે શાંતિ પ્રસન્નતા વગેરે જાળવવા અને માંદગી, ચિંતા, ઉપાધિ વગેરેમાં ટકવા માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ સાધન ભગવાનનું સ્મરણ પણ જરૂરનું છે, પરંતુ લોકોને તેમાં શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ નથી. તે શ્રદ્ધા વગર અને કર્યા વગર અનુભવી શકાતું નથી.

શ્રદ્ધા એટલે અંધ શ્રદ્ધા નહિ. આપણને ચલાવે, ગોદાટે એ જ શ્રદ્ધા સાચી અને જો સાચી શ્રદ્ધા હોય તો જ જ્ઞાન પચે. ગીતામાતા કહે છે કે એવી શ્રદ્ધા પ્રગટે તો ભગવાનનું સ્મરણ આપણને અનેક પ્રકારે મદદ કરનાર બને.

ઋગ્વેદમાં કહ્યું છે કે ગાયત્રીનું પ્રતીક સૂર્ય. ખરી રીતે તો એ તેજ અને શક્તિ આપનાર છે. ગાયત્રીમંત્ર ચેતનની પ્રાર્થના છે. અત્યારે તો આપણી બુદ્ધિ મોહકલિલ છે, તે સાચો ઉકેલ લાવી શકે નહિ. મોહનું આવરણ હઠે તો જ્ઞાન આપમેળે પ્રગટે. ગાયત્રી એવું આવરણ હઠાવવાને માટેની મોટામાં મોટી પ્રાર્થના છે.

સાધુમહાત્માઓ પણ એવું કહ્યા કરે છે કે ‘કૃપા બધું કરી દેશે.’ અને એમ કહીને સમાજને ઊંધે રસ્તે દોરે છે, પણ હું તો ગુરુમહારાજની કૃપાથી સમાજને સાચી વાત કહું છું કે ‘ભગવાનનું નામ

લેતાં, જો એના ઉપર શ્રદ્ધા થઈ જાય તો એનો સહારો જેવો તેવો નથી. જેમ દીવો સળગતો હોય તો એનું અજવાળું ચારેકોર ફેલાઈ જાય છે તેમ જો ભગવાન ઉપર ભરોસો બેસી જાય તો અઢળક સહારો મળી રહે છે. એ માટે નામસ્મરણ, પ્રાર્થના, ભજન વગેરે સાધનોથી પ્રકૃતિને સુધારીએ તો ધીમે ધીમે શ્રદ્ધા પ્રગટે.

શ્રદ્ધા જ્ઞાનાત્મક અને બળવાન છે. શ્રદ્ધા જીવનમાં નવો પ્રાણ પૂરે છે. મડદાને બેઠા કરે છે. એવી શ્રદ્ધા પ્રગટાવવાને માટે પ્રકૃતિને શુદ્ધ કરો અને સાથે સાથે ભગવાનનું ભજન પ્રાર્થના કરો.

આપણે માયામાં-ભેદમાં ફસાયેલા રહીશું તો જીવ પ્રકારની વૃત્તિઓના સંસ્કાર લઈને જન્મીશું. આવું શાસ્ત્રવાંચન, ઉપદેશ કે કશાથી પણ એ નહિ બને. મારા ગુરુમહારાજે ઉકેલ કર્યો કે પ્રારબ્ધયોગ તો તારે પણ ભોગવવો પડશે. એટલે મૌનરૂમમાં બેસીને જે પ્રયત્ન કરીશું અને મથીશું ત્યારે તે સાચી રીતે બનશે. એ સ્મરણ કોઈ રીતે નુકસાન કરવાનું નથી.

સામાન્ય લોકો માટે તેવી રીતે કર્મ કરવું એકદમ શક્ય નહિ બને. માટે સકળ ક્રિયા, પ્રભુપ્રીત્યર્થે, પ્રભુને સમર્પણ કરીને, એનું સ્મરણ કરતાં કરતાં કરો તો અનાસક્ત, નિર્મોહી થઈ શકશો.

ભગવાનને ધરાવ્યા વિના કશું કરો નહિ. ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં કરતાં અને ભગવાનને સમર્પણ કરતાં કરતાં કર્મ કરીશું તો રાગદ્વેષથી મુક્તિ મેળવીશું. અનુભવ કરી જુઓ. સાત કરોડ વખત ભગવાનના નામ લખવાથી મોક્ષ થઈ જાય એમ સાધુઓને કહેતા મેં સાંભળ્યું છે, પણ એ તદ્દન ખોટી વાત છે. ભગવાનના સ્મરણનું સંઘાણ મન, બુદ્ધિ સાથે થાય એ મુખ્ય રસ્તો. રાગદ્વેષ મોળા પડ્યા વિના ભૂમિકા થવાની નથી. કરોડો વર્ષ ભગવાનનું નામ લીધા કરો તોપણ તમને કોઈ તારી શકશે નહિ.

‘પ્રભુની ખોજ’, ચોથી આ., પૃ. ૬૧

□

(૨) ભજનનો અર્થ

શ્રીમોટા

આપણામાંના બધા ભક્તિની મોટી વાતો કરે તે બરાબર નથી, કારણ કે એ વધુ પડતી વાતો છે. એટલે આ સંસારમાં જે જીવોની સાથે કર્મ-પ્રારબ્ધ ભોગવવાનું થાય છે, તેઓની સાથે પ્રેમ, સદ્ભાવ, સુમેળથી વર્તો.

દ્વંદ્વાતીત કે ગુણાતીત થયા સિવાય કદી પણ ચેતનનો અનુભવ થાય નહિ. ભાઈઓ કે કુટુંબીઓ માટે જો ઉદારભાવે ત્યાગ કરવાનું ન કેળવી શકીએ તો દંભ વધશે. જો પહેલું પગથિયું ન ચડીએ તો આગળ કેમ જવાશે ?

જે જીવોની સાથે આપણે સંકળાયેલા છીએ, તેઓની સાથે પ્રેમથી, ત્યાગ કેળવીને આપણે સહન કરીએ અને તે પણ પ્રેમથી, તો જ તેનાથી શ્રેય થશે. સહન કરવાનું તો દરેકને હોય છે, પણ તે જો પ્રેમથી કરીશું તો આપણું પોતાનું કલ્યાણ છે. જો બેળેબેળે કરીશું તો આપણે વધારે દુઃખી થઈશું.

ભગવાનનું ભજન કરવું એટલે રાગદ્વેષ મોળા પાડવા, ક્રોધ ન કરવો, બધા પ્રત્યે સદ્ભાવ રાખવો અને સકળ કંઈ બ્રહ્મસ્વરૂપ છે, બધાં જ ભગવાનનાં સ્વરૂપ છે, તો કોના તરફ ગુસ્સો કરવો ? એટલે સમતા કેળવીએ, સદ્ભાવ રાખીએ અને એવી રીતે વર્તીએ. એનું નામ ભજન છે. બાકી, એકાદ કલાક નામ દઈએ અને પછી એમ જ વર્તીએ તે ભજન નહિ.

આપણે જે કંઈ કરીએ તે બધાં મળેલાંની સલાહ લઈને કરીએ અને મનસ્વીપણે ન કરીએ. જેટલું કામ પ્રેમથી, સહકારથી કરીશું, મન મેળવીને કરીએ તો તેમાં બરકત રહેશે, પણ જો એમ કરીશું નહિ તો મનમેળ થતો હશે તોપણ નહિ થાય અને એમ ચેતનથી આપણે દૂર થતા જઈશું.

એટલે સંસારમાં જેની સાથે સંકળાયા છીએ તેની સાથે મેળ રાખીને વર્તીએ. તો એ પણ ભગવાનનું

ભજન જ છે. માટે, કૃપા કરીને આટલું તો જરૂર કરજો. દિલનો મેળ એ બહુ મોટી વાત છે. એનાથી આપણું અનેક પ્રકારનું હિત થાય છે. પૈસાથી તો થાય જ, પણ એકબીજાને સ્વભાવથી ત્રાસ-મુશ્કેલી થાય છે તે પણ નહિ થાય. જો તમે એટલું પણ નહિ કરો તો મારી સાથે જે સંબંધ રાખો છો તેનો પણ કશો અર્થ નથી.

તમે બધાં સાથે જો મેળ નહિ રાખો તો પંચાત પડશે. માટે, સંસારના-જીવનવહેવારના ક્ષેત્રમાં, કમાવાના ક્ષેત્રમાં આટલું તો જરૂર શીખજો. મેળ રાખવો એ મુખ્ય વસ્તુ છે. એમાં નીચા જવાની વાત જ નથી. ભાઈ, ભાઈને માટે, સ્વજનોને માટે પ્રેમ રાખવામાં નીચા જવાનું છે શું ? થોડી ધીરજ નથી રાખતા ? દરેક કોયડાનો ઉકેલ છે અને આ હકીકત કોઈ એકને કહેતો નથી, બધાંને કહું છું.

આપણામાં પાંચ કરણો છે. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ એ દરેક સાથે પણ મેળ રાખીએ, પણ એની સાથે મેળ રાખવો બહુ મુશ્કેલ, કારણ એ દરેક (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્) જુદી રીતે વિચારે છે. એ બધાં પાંચે અંદર-આપસમાં લડતાં હોય છે. એનો મેળ મેળવવા માટે ભગવાનનું ભજન જ એક સાધન છે. એના વડે કરીને જ આપણી બધી વૃત્તિઓનું રૂપાંતર થઈ શકે છે.

કોઈએ મને આજ સુધીમાં એમ કહ્યું નથી કે મને સંસારમાં સુખ છે. દુઃખ જાતે ઊભું કરીએ છીએ. માનવીને અહમ્ એવું જાગે કે બીજાને ગણકારે નહિ. માટે, જેની સાથે આપણાં લટિયાં ગૂંથાયેલાં છે તેની સાથે ભેગાં રહો. આ એક બે જણને લાગુ નથી પડતું પણ દરેકને લાગુ પડે છે.

‘પ્રભુની ખોજ’, ચોથી આ., પૃ. ૪૨

(૧)

સને ૧૯૧૭ના ડિસેમ્બરમાં રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બેઠક કલકત્તામાં હતી. એ બેઠકની સાથે સોશિયલ સર્વિસ લીગની પરિષદ હતી. તેમાં ગાંધીજી પ્રમુખ હતા. પોતાનું પ્રમુખ તરીકેનું ભાષણ તેમણે અંગ્રેજીમાં લખ્યું હતું. કલકત્તામાં એ ભાષણ તેઓ અંગ્રેજીમાં જ વાંચવાના હતા. અંગ્રેજી છાપાંઓમાં એ ભાષણ છપાય તે જ વખતે ગુજરાતી છાપાંઓમાં પણ તે આવે. ગુજરાતી છાપાંવાળા ઘણી વાર ઉતાવળ કરે અને એ અનુવાદ રેડિયાળ ન હોવો જોઈએ. એટલે એ ભાષણનો ગુજરાતી અનુવાદ કરવાનું કામ ગાંધીજીએ મને સોંપ્યું.

આ પહેલાં ભાષાંતર કરવાના એક પ્રસંગના અનુભવથી હું ગભરાયેલો તો હતો જ. એટલે મેં મારી બધી શક્તિ રેડી ખૂબ કાળજીપૂર્વક ભાષાંતર બને તેટલું સારું કરી ગાંધીજીને આપ્યું. તેમણે મને પાસે બેસાડીને, કોઈ શિક્ષક વિદ્યાર્થીનું લખાણ સુધારે તેમ પોતાના દરેક સુધારાનું કારણ મને સમજાવીને આખું ભાષણ સુધાર્યું. એમાં એમણે લગભગ બે કલાક આપ્યા, પણ મને ભાષાંતર કળાની ઉત્તમ કેળવણી એ બે કલાકમાં મળી.

(૨)

આશ્રમમાં અમે રાષ્ટ્રીય શાળાની સ્થાપના કરી તે વખતે ગાંધીજી ચંપારણમાં હતા. તે પછી એકાદ મહિને તેઓ આશ્રમમાં આવ્યા. તે વખતે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના પોતાના મનોરથો વિશે તેમણે બધા શિક્ષકો સાથે વાતો કરી જ. તે ઉપરાંત, કેટલીક અંગત વાતો પણ કરી. કુટુંબના વડીલ કુટુંબના બાળકોને કોઈ વાર ઘરના ઓરડાની વાત કરે તેમ તેમણે શરૂ કર્યું :-

‘તમે સૌ મારી સાથે જોડાયા છો અને તમે દરેકે તમારા નિર્વાહ ખર્ચ માટે અમુક અમુક રકમ લેવાનું નક્કી કર્યું છે. તમે નક્કી કરેલી રકમો તો બરાબર છે, પણ એક વાત તમારે સમજી લેવી જોઈએ. એવો સમય પણ આવે કે હું એ પ્રમાણે તમને ન આપી શકું, કારણ હું સત્યાગ્રહી રહ્યો અને સત્યાગ્રહી એટલે બંડખોર. રાજ્યની સામે જ બંડ કરું એમ નહિ પણ સમાજ સામે પણ પ્રસંગ આવ્યે બંડ કરું તો તે વખતે આ બધા મિત્રો મદદ કરે છે તે ન પણ કરે. એટલું જ નહિ, પણ લોકો પથરા મારે અને મારી પર થૂંકવા પણ તૈયાર થાય, તોપણ મને તો સાચી વાત લાગી હોય તે હું ન જ છોડું. મિત્રો મદદ ન કરે તો મજૂરી કરીને પણ ગુજરાન ચલાવવાનો વખત આવે. તે વખતે તમે પણ મારી સાથે મજૂરી કરવા તૈયાર થાઓ, તો જે મળે તે આપણે સૌ વહેંચી ખાઈએ, પણ તે વખતે તમે મને છોડી જાઓ તો હું તમારો દોષ નહિ કાઢું. મારું દિલ પણ તમારી ટીકા નહિ કરે.’

જે નિર્વાહ ખર્ચ તમે લેવાનું નક્કી કર્યું છે, તે પ્રમાણે આપવા હું પ્રયત્ન કરીશ. અત્યારે આપણી પાસે બેંકમાં અમુક રકમ જમા છે. તે ઉપરાંત, આફ્રિકાથી હું નીકળ્યો તે વખતે ભેટો મળેલી તે લગભગ વીસેક હજાર રૂપિયાની છે. આપણું દર મહિને ખર્ચ લગભગ રૂપિયા પંદરસો જેવું આવે છે. અહીં તમે લો છો તેના કરતાં વધારે તમને કોઈ પણ વખતે મળી જ શકે, પણ મારી વાત સમજી લેવી ઠીક છે, કારણ કે આ બંડખોરીની સાથે તમે પાનો પાડો છો.

પછી અમારા બધાની પત્નીઓને બોલાવી તેમનાં નામઠામ પૂછ્યાં, આડોઅવળો વિનોદ કર્યો. પછી

પૂછ્યું કે, ‘તમે બધી તમારા પતિઓની પાછળ ઢસડાઈને આવી છો કે સમજીને આવી છો ? પરાણે આવી હોવ, તો મને કહી દેજો. હું તમારા પતિને રજા આપી દઈશ અને કહીશ કે તમારી પત્નીને સમજાવી, રાજી કરીને આવો. જોકે હું તો એવું ઈચ્છું છું કે તમે પોતે જ આ આશ્રમને તમારું ઘર માનો. મારી એક બીજી વાત પણ સમજી લો. હું લડવૈયો છું. સરકાર સામે લડું અને લોકો સામે પણ લડું. સાધારણ લડાઈઓમાં સ્ત્રીઓને વિધવા બનવાનું આવે. મારી લડાઈમાં કોઈ દુશ્મન નથી પણ પોતે જ મરવાનું છે. વળી, મારી સાથે જેલ તો નસીબમાં લખેલી જ માનજો. તમારા પતિઓ જેલમાં જાય એમ નહિ, હું તો તમનેય જેલમાં મોકલું. આ બધું સમજી લઈને હા કહેજો.’

(૩)

મહાદેવભાઈનો એક પ્રસંગ છે. તેઓ સને ૧૯૧૭માં ચંપારણમાં તાજા જ ગાંધીજી પાસે આવેલા હતા. ત્યાં ગાંધીજીએ એકવાર એમને રોટલી બનાવવાનું કહ્યું. મહાદેવભાઈથી ના ન પડાઈ. વળી, તે દિવસે મહાદેવભાઈની વરસગાંઠ હતી, પણ રોટલી બનાવતાં આવડે નહિ એની મુઝવાશ. જિંદગીમાં કદી ચૂલા આગળ બેઠેલા નહિ, એટલે આંખમાંથી આંસુની ધારા ચાલી ને થોડાંક આંસુ લોટમાં પણ ભળ્યાં. ત્યાં તો ગાંધીજીએ આવીને એમની આ દશા જોઈ, ને કહ્યું, ‘ચાલો હું તમને રોટલી બનાવતાં શીખવું.’ કહી, નાહીને આવ્યા ને રોટલીની કણક બનાવવાથી માંડીને તે શેકવા સુધીની ક્રિયાઓ શીખવી. એટલું જ નહિ, પણ મગની દાળ કેમ ધોવાય, ટપાલની ટિકિટ પરબીડિયા પર અમુક જ જગાએ કાળજીપૂર્વક કેમ ચોડાય વગેરે અનેક વસ્તુઓ ગાંધીજીએ એમને શીખવેલી.

પછી મહાદેવભાઈએ તેમનાં પત્ની દુર્ગાબહેનને કાગળ લખ્યો. પોતાને માથે રાંધવાનું આવ્યું છે, એ જણાવ્યું અને દાળશાકમાં કયો અને કેટલો મસાલો નાખવો એ પુછાવ્યું. એના જવાબમાં દુર્ગાબહેન જાતે જ ત્યાં જઈ પહોંચ્યાં, પણ ત્યાર પછી મહાદેવભાઈ રોટલી બનાવવામાં પારંગત થયા. રોટલી ફૂલીને બરાબર ગોળ દડો થાય અને તેના ઉપર એક પણ કાળો ડાઘ ન હોય એવી રોટલીને અમારા મંડળમાં અમે ‘ચાઈના સિલ્ક’ કહીએ. એવી કુશળતા એમણે મેળવેલી.

(૪)

ચંદ્રશંકરનો સને ૧૯૨૬નો એક પ્રસંગ છે. તે વખતે ચંદ્રશંકર આશ્રમની શાળાના શિક્ષક તરીકે અને કાકાસાહેબના મંત્રી તરીકે પણ કામ કરતા હતા.

એક દિવસ એક ફાઈલ લઈને તેઓ ગાંધીજી પાસે આવ્યા. એ વખતે અનાયાસે મહાદેવભાઈ અને હું ત્યાં હાજર હતા. બે તરફ ટીનનાં અણિયાંવાળી તૈયાર દોરી આવે છે. એવી દોરીથી એ ફાઈલ બાંધેલી હતી.

ગાંધીજીએ કહ્યું, ‘આપણે શું કામ આવી દોરી વાપરીએ છીએ ? આ તો બૂટ બાંધવાની હોય એવી દોરી છે. આપણે તો કાંતેલા સૂતરમાંથી દોરી બનાવવી જોઈએ.’

ચંદ્રશંકરે કહ્યું, ‘મને દોરી ભાંગતાં નથી આવડતું. ગાંધીજીની આંખમાંથી કોધની લહરી પસાર થઈ ગઈ. પછી ચંદ્રશંકરને કહ્યું, ‘મારા હાથમાં રાજીનામું મૂકો ને પછી અહીં શીખવા માટે બેસી જાઓ. હું તમને અબઘડી દોરી ભાંગતાં શીખવી દઉં.’

ચંદ્રશંકર છોભીલા પડી ગયા અને દોરી બદલવાનું વચન ગાંધીજીને આપ્યું.

‘શાશ્વત ગાંધી’, પુસ્તક-૧૬, પૃ. ૨૧

(૪) જ્ઞાનતંત્રને અશ્વત્થ કલ્પું છે

સ્વામી કૃપાલ્વાનંદ

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના પંદરમા અધ્યાયના પ્રારંભના જે પાંચ શ્લોક છે તેમાં મૂળ ઊંચે અને શાખાઓ નીચે એ પ્રકારના વૃક્ષનું વર્ણન છે. 'ગીતાગુંજન'માં એ વિગત નીચે પ્રમાણે વર્ણવી છે :- ઊંચે મૂલ, તળે ડાળો ને જેનાં પર્ણ છંદ છે કલ્પું અવ્યય અશ્વત્થ, તે જ વેદજ્ઞ તે લહે. ૧

ઊંચે-તળે છે પ્રસરેલ ડાળી
ગુણે વધેલી વિષયાંકુરાળી

કર્માનુબંધી જનલોકમાંથી
વિસ્તીર્ણા નીચે વડવાઈ જેની. ૨

એનું અહીં રૂપ ન થાય પ્રાપ્ત
આધાર ના કે, નહિ આદિ-અંત
ઊંડી જ ડાળો જગ-પીપળાને
અસંગ શસ્ત્રો દઢતાથી છેદી. ૩

આધીન છું પુરુષ આઘને તે,
પ્રવૃત્તિ જેની પ્રસરી પુરાણી,
પછી ઘટે તે પદ શોધવું કે-
જેમાં ગયેલા ફરી ના નિવર્તે. ૪

નિર્માનમોહ, જિત સંગ દોષ,
અધ્યાત્મ નિત્ય વિનિવૃત્તકામ,
વિમુક્ત દ્વંદ્વ સુખદુઃખ નામી,
અમૂઢ પામે પદ તે અનાશી. ૫

કઠોપનિષદમાં પણ વર્ણન છે કે :- જેનાં મૂળ ઉપર અને શાખાઓ નીચે છે તે સનાતન વૃક્ષ પણ તે જ છે. તે જ શુક, તે જ બ્રહ્મ તથા તે જ અમૃત છે એમ કહેવામાં આવે છે. સર્વ લોકો એમાં જ આશ્રય કરીને રહેલા છે. તેનું કોઈ ઉત્ક્રમણ કરી શકતું નથી. તે જ નિઃસંશય તેજ છે.

મુંડક ઉપનિષદમાં પણ વર્ણન છે કે:- ઉત્તમ પાંખોવાળાં સાથે સાથે રહેનારાં બે પક્ષી એક વૃક્ષ

પર સાથે વસે છે. તેમાંનું એક તે વૃક્ષનાં મીઠાં ફળો ખાય છે પણ બીજું ફળ ખાતું જ નથી, છતાં પ્રકાશે છે. આ વૃક્ષ ઉપર વસનારો પુરુષ, વૃક્ષના ફળમાં નિમગ્ન થઈને વિમોહિત બને છે અને પોતે સ્વામી નથી-સામર્થ્યહીન નિર્બળ છે એવું માની શોક કર્યા કરે છે. જ્યારે તે અન્ય સ્વામીને અવલોકે છે અને તેનો જ આ મહિમા છે એમ જાણે છે ત્યારે તેનો શોક નાશ પામે છે.

મહાભારતના અશ્વમેધિક પર્વમાં બ્રહ્મારણ્યનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે :-

‘આ બ્રહ્મારણ્યમાં પ્રજ્ઞા નામક એક વૃક્ષ છે. તેને મોક્ષરૂપી ફળો લાગેલાં છે. ત્યાં શાંતિ રૂપી છાયા છે, જ્ઞાનનો આશ્રય કરવા યોગ્ય સ્થાન છે. ત્યાં તૃપ્તિ આપનારું જીવનજળ છે તથા આત્મપ્રકાશ પથરાયેલો છે. જે મહાપુરુષો એ અરણ્યમાં પ્રવેશે છે, તેમનો પુનર્જન્મ થતો નથી. એ અરણ્યનો આગળ-પાછળ તથા ચોદિશે ક્યાંય અંત જણાતો નથી.’

ઋગ્વેદ પ્રમાણે : ‘ઉત્તમ પલ્લવોવાળા વૃક્ષ પર બેસીને સમસ્ત પ્રજાઓના પાલનકર્તા પિતા, યમ, બીજા દેવો સહિત રસપાન કરે છે અને પોતાની સાથે પ્રાચીન પિતૃઓ આવે એવી આકાંક્ષા કરે છે. પ્રાચીન પિતૃઓને પ્રેમ કરનાર અને પાપી બુદ્ધિવાળા સાથે વિચરનારને નહિ ચાહનાર યમનાં મેં એકવાર દર્શન કર્યાં છે અને તેમના પુનઃદર્શનની અભિલાષા સેવું છું.’

આપણે અસંખ્ય વૃક્ષોને આપણી દૃષ્ટિએ નિહાળેલાં છે કે જેમનાં મૂળ નીચે અને શાખાઓ ઉપર હોય. આપણા અનુભવે આ કારણે નિશ્ચિત કર્યું છે કે વૃક્ષના મૂળ નીચે અને શાખાઓ આકાશ

ભણી જ ફેલાયેલી હોય, પરંતુ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા, વેદ તથા તેના ઉપર્યુક્ત ઉપનિષદોનાં ઉપરોક્ત ઉદ્ધરણોમાં તો તેનાથી વિપરીત વાત દર્શાવેલી છે. ભલા મૂળ ઉપર અને શાખા નીચે એવું તે વૃક્ષ હોય ? હા, મનુષ્યરૂપી વૃક્ષ એવું જ છે. તેનાં મૂળ ઊંચે છે અને શાખા નીચે છે.

જ્ઞાનતંત્રને અશ્વત્થ કહ્યું છે

શરીરસ્થ આઠ તંત્રોમાંનું એક તંત્ર જ્ઞાનતંત્ર, મજ્જાતંત્ર વા તંત્રિકાતંત્ર છે. આપણી સમસ્ત અનુક્રિયાનો આધાર આ જ્ઞાનતંત્ર છે. મસ્તકમાં તેનાં મૂળ અને સમસ્ત શરીરમાં તેની નાની-મોટી અસંખ્ય શાખાઓ પ્રસરેલી છે.

મૂળ ત્રિગુણાત્મક છે. શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ. આ પંચવિષયો રૂપી અંકુરોવાળું હોવાથી તેની સાથે સમસ્ત કર્મો સંકળાયેલાં છે. આ જ્ઞાનોપાર્જન કરનારા તંતુઓનાં અંતર્ગત સ્પંદનો, અવિરત ગતિ કર્યા કરતાં હોય છે.

જ્ઞાન ગ્રહણ કરવું, જ્ઞાન પહોંચાડવું, કર્મની પ્રેરણા કરવી અને કર્મ કરવું-આ બધાં જ્ઞાનતંતુઓનાં કાર્યો છે. જ્ઞાનતંતુઓની ગતિ તે જ મનુષ્યની ગતિ છે, પરંતુ આ ગતિ મનુષ્યને ઊંડા ખાડામાં પણ ફેંકી દે છે. વિવિધ પ્રકારની ભોગેચ્છાઓ ઉત્પન્ન કરનાર અને સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ તર્ક સંભૂત કરનાર પણ આ જ્ઞાનતંતુઓ જ છે.

આ જ્ઞાનતંત્રને ‘અશ્વત્થ’ કહ્યું છે તે સમુચિત જ છે-યોગ્ય જ છે. અશ્વત્થનો એક અર્થ છે, ‘અશ્વબંધક’. ઈંદ્રિયો રૂપી અશ્વોને જ્ઞાનતંતુરૂપી દોર બાંધે છે, તેથી ‘અશ્વત્થ’ નામ સાર્થક બને છે. જ્ઞાનતંત્ર શેષ સર્વ તંત્રોને નિયંત્રણમાં રાખી શારીરિક અને માનસિક વ્યવસ્થાનું સંરક્ષણ કરે છે.

જ્ઞાનતંતુ કોષમાંથી ઉદ્ભવતી અનેક શાખાઓ પરસ્પર સંકળાઈ તેમાંથી જે તંતુઓ નીકળે છે તેના છેડા સમસ્ત શરીરમાં ત્વચાની નીચે પથરાઈ ગયેલા હોય છે. જ્ઞાનતંતુ કોષમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રેરણાને

જ્ઞાનતંતુઓ શરીરના ભિન્નભિન્ન ભાગોમાં પહોંચાડે છે. પ્રેરણા ઉત્પન્ન કરવાનું, સ્વીકૃત કરવાનું તથા સ્વીકૃત પ્રેરણા આગળ લઈ જવાનું કાર્ય જ્ઞાનતંતુ કોષનું છે. ઊં શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: □

‘આસન અને મુદ્રા’, બી.આ., પૃ. ૩૪૨

હરિવાણી ટ્રસ્ટને સહાય

હરિ:ઊં સત્સંગ મંડળ, અમદાવાદ પોતાની પ્રવૃત્તિના એક કાર્યક્રમ તરીકે પ્રાથમિક શાળાનાં બાળકોમાં પૂજ્ય શ્રીમોટા અંગે વક્તૃત્વ અને નિબંધ સ્પર્ધાઓનું આયોજન કરે છે.

તે માટે વાંચનસામગ્રી તરીકે ‘બાળકોના મોટા’, ‘વિદ્યાર્થી મોટાનો પુરુષાર્થ’ વગેરે પુસ્તકો બાળકોને અપાય છે. શિક્ષકો માટે ‘તરણામાંથી મેરુ’ અને ‘ભગતમાં ભગવાન’ અપાય છે. આ પુસ્તકો હરિ:ઊં આશ્રમ, સુરત દ્વારા હરિ:ઊં સત્સંગ મંડળને પહોંચાડાય છે અને તેના બીલની રકમ ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ ચૂકવે એવી પ્રણાલિકા રહી છે. હાલમાં અમદાવાદ શહેરની ૩૦૦ જેવી પ્રાથમિક શાળાઓમાં આ સ્પર્ધાઓ યોજાતાં તે માટે જરૂરી પુસ્તકોના બીલની રકમ રૂપિયા ૧૮,૦૦૦/- માટે શ્રી જયંતીલાલ ડાહ્યાભાઈ પટેલ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ, અમદાવાદ (મારબલવાળા) તરફથી હરિવાણી ટ્રસ્ટને પૂર્ણ સહયોગની રકમ અપાયેલ છે. તે માટે અમો તેમના ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

આ અંક અનોખો પ્રારંભ છે. ભવિષ્યમાં આ પ્રકારના સહયોગ અંગેની જરૂરિયાત હરિભાવમાં પ્રકાશિત કરતાં રહેવાનું ટ્રસ્ટીમંડળે વિચાર્યું છે, જેથી મદદરૂપ થવાની ભાવના ધરાવનાર સ્વજનોને જાણકારી મળતી રહે અને હરિવાણી ટ્રસ્ટને સહયોગની ભૂમિકા રચાતી રહે.

-સંપાદક

બીજાની શારીરિક જરૂરિયાત પૂરી પાડવા તેને એ બાબતની મદદ કરવી તે સારું છે, પણ એનાથી વધારે સહાય કરવાની રીત તો જરૂરિયાત અને પ્રમાણ બંને બાબતમાં વધારે આગળ જવું તે છે. દાખલા તરીકે એક કલાક માટે કોઈનું દુઃખ દૂર થાય તો તેને એટલા પૂરતી સહાય કરી ગણાય અને કોઈનું દુઃખ એક વરસ માટે દૂર થાય તેવી મદદ કરીએ તો એથી વિશેષ મદદ કરી ગણાય, પણ કોઈનું દુઃખ હંમેશને માટે દૂર કરી શકાય તો ? તો એ સહાય ઉત્તમ ગણાય.

આધ્યાત્મિક જ્ઞાન વડે જ આપણાં સર્વ દુઃખ હંમેશને માટે દૂર થઈ શકે છે. બીજી બધી વસ્તુથી આપણી જરૂરિયાત ફક્ત થોડા સમય પૂરતી દૂર થાય છે, જ્યારે આધ્યાત્મિક જ્ઞાન આપણને કાયમી સંતોષ આપે છે. તેથી માણસને આધ્યાત્મિક મદદ કરવી તે સંપૂર્ણ અને ઉત્તમ સહાય કરી ગણાય. જે કોઈ આવું ઊંચું આધ્યાત્મિક જ્ઞાન આપે છે તે માનવ જાતનો મોટામાં મોટો શુભેચ્છક છે, માણસની આધ્યાત્મિક ભૂખ ભાંગનારા પુરુષો સાથે જ ઘણા મહાન હતા.

જીવનની બધી પ્રવૃત્તિમાં આધ્યાત્મિકતા પાયો છે. આધ્યાત્મિક રીતે દૃઢ અને સંગીન માણસ જોઈએ તો બીજી સર્વ બાબતોમાં પણ દૃઢ રહેવાનો જ.

આધ્યાત્મિક સહાય પછી બૌદ્ધિક મદદ આવે છે. અન્ન અને વસ્ત્રની મદદ કરતાં જ્ઞાનની સહાય એ વધુ ઊંચી છે, માણસને જીવનદાન આપવા કરતાં પણ એ વિશેષ છે, કારણ કે માણસનું ખરું જીવન જ્ઞાનમાં સમાયેલું છે. અજ્ઞાન એ મૃત્યુ છે, જ્ઞાન એ જીવન છે.

બૌદ્ધિક સહાય પછી માણસને શારીરિક સહાયનું સ્થાન છે. તેથી બીજાને સહાય કરવાનો પ્રશ્ન વિચારતી વખતે શારીરિક સહાય એ એક જ સહાય

આપણે આપી શકીએ એવો ભ્રમ ટાળવા આપણે હંમેશાં પ્રયાસ કરવો જોઈએ. મદદની એ છેલ્લી ભૂમિકા છે. એટલું જ નહિ પણ એનું મૂલ્ય ઓછામાં ઓછું છે, કેમ કે શારીરિક સહાયથી કાયમનો સંતોષ પ્રાપ્ત થતો નથી. હું ભૂખ્યો થાઉં ત્યારે જે પીડા થાય છે તે ખાવાથી સંતોષાય છે, પણ ભૂખ ફરી લાગે છે. જે સહાયથી આપણે આધ્યાત્મિક રીતે શક્તિશાળી થઈએ તે સહાય સૌથી વિશેષ ઉચ્ચ, એથી ઊંચી સહાય બૌદ્ધિક સહાય છે અને છેલ્લે શારીરિક સહાય આવે છે.

જગતનાં દુઃખ માત્ર શારીરિક મદદથી દૂર થઈ શકતાં નથી. માણસનો સ્વભાવ જ્યાં સુધી બદલાય નહિ ત્યાં સુધી આ શારીરિક જરૂરિયાતો હંમેશાં પેદા થવાની અને દુઃખની પીડા રહેવાની. માનવ-જાતને પવિત્ર બનાવવી એ એકમાત્ર ઉપાય છે. અજ્ઞાન એ સર્વ અનિષ્ટનું અને આપણે જોઈએ છીએ તે સર્વ દુઃખોનું મૂળ છે.

માનવીને જ્ઞાનનો પ્રકાશ, પવિત્રતા, આધ્યાત્મિક શક્તિ અને સાચી કેળવણી મળે તો જ જગતની પીડા શમશે. આપણે ગરીબો માટે દરેક ઘરને આશ્રયસ્થાન બનાવીએ અને ઠેકાણે ઠેકાણે હોસ્પિટલો ઊભી કરીએ તો પણ માણસનું જીવન પરિવર્તન ન પામે, તેને સારી ટેવો ન પડે, ત્યાં સુધી દુઃખ દૂર કેમ થાય ?

ગીતાનો એક મધ્યવર્તી વિચાર છે કે સતત કાર્ય કરો પણ તેથી અનાસક્ત રહો. સંસ્કાર એ જન્મસિદ્ધ વૃત્તિ કે વલણ એવો અર્થ લગભગ ઘટાવી શકાય. આપણા દરેક કાર્ય, દરેક હલચલ, દરેક વિચાર ચિત્ત ઉપર અસરો મૂકી જાય છે. આવી અસરોના સરવાળાથી ચારિત્ર્ય નિશ્ચિત થાય છે. □

‘સ્વામી વિવેકાનંદ ગ્રંથમાળા-૧’, પ્ર.આ., પૃ. ૮૨

(૬) વેપાર દ્વારા પણ જીવનવિકાસ શક્ય છે

શ્રીમોટા

જીવનનું કોઈ પણ ક્ષેત્ર એવું નથી કે જેમાં રહીને આધ્યાત્મિકતાનો-જીવનનો વિકાસ ન થઈ શકે. માત્ર વેપારની પ્રવૃત્તિ આપણા મનમાં મહત્ત્વપૂર્ણ ભાગ ભજવતી ન હોય, પરંતુ તેના વડે કરીને આપણું જીવન કેવી રીતે ઘડાય છે તે કરવા પ્રત્યે આપણું દૃષ્ટિબિંદુ અને વર્તન રહેલું હોવું જોઈએ.

વેપાર જરૂર કરો, પણ તે કરતાં કરતાં પણ નામસ્મરણ કરો. પ્રત્યેક ઘરાકની સાથે ખૂબ પ્રેમભાવથી વર્તશો. આપણો ઉદ્દેશ ઘરાક ઉપર છાપ પાડવાનો ન હોય, પરંતુ એવો પ્રસંગ આપણી ભાવના વધારવાને માટે મળેલો છે એમ વિચારીને આપણું વર્તન રાખવું.

વેપારમાં આવું કેમ બની શકે, એવી મનની ગડભાંજમાં ઊતરશો નહિ. વેપારમાં તો આમ જ કરીએ તો કમાણી થઈ શકે એ બધા નિયમો વિશે ભલે પૂર્વગ્રહો કે માન્યતાઓ હોય પણ તે તો રહેવા દઈને બુદ્ધિથી આ વિગતને સમજવાને ખુલ્લા રહ્યાં કરીશું તો આજે નહિ તો કાલે તે જરૂર આપણને સમજાઈ જવાનું છે.

એક દાખલા તરીકે કોઈ ઘરાકને આપણે ચા-નાસ્તો કરાવીએ તો તેની પાસેથી કમાવી લેવાની વૃત્તિ ના રાખીએ, પરંતુ જેમ આપણે ઘેર મહેમાન આવ્યા હોય અને તેની પ્રત્યે જેવી ભાવના રાખીએ તેવી ભાવના પણ ત્યાં રાખીએ. એમ થવાથી જ તે દિવસે આપણામાં પણ ભાવના વધશે. ઘરાક પાસેથી બજારભાવે આપણા માલની કિંમત લેવાની વૃત્તિ હોય તે સ્વાભાવિક છે, પરંતુ એની પાસેથી વધુમાં વધુ રકમ કેમ કઢાવી લેવાય તેવી વૃત્તિ જોરદારપણે આપણામાં રહેવી ન ઘટે, પરંતુ દુકાનનો ખર્ચો, ઘરનો ખર્ચો, running expence તેમ જ નફાની રકમ તે ઉપરાંત, આપણે જે દાનની પ્રવૃત્તિ ચલાવતા હોઈએ તેનો ખ્યાલ માલની કિંમત

કરતી વખતે આપણે રાખવો. આપણી પાસેથી ઘરાક ચાલ્યું ના જાય એટલે સુધીની શક્યતા વિચારીને તે બાબતમાં વર્તવાનું રાખીએ.

પ્રત્યેક ઘરાક સાથેની આપણી વર્તણૂક માત્ર તેને રાજી રાખવા માટે નહિ, પરંતુ આપણામાં ભાવના કેમ જાગે એ પ્રત્યે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુ આપણે રાખવું રહે. એક સંસારી માણસ અને એક ભક્તજન કામ ભલે એકનું એક કરતા હોય, પરંતુ તે બંનેના દૃષ્ટિબિંદુમાં આસમાન જમીનનો ફરક રહ્યા કરવાનો. આપણે માત્ર પૈસા કમાવા માટે જ વેપાર કરવાનો છે એમ નહિ, પરંતુ કર્મના પ્રારબ્ધસંજોગે આપણે તેવા વાતાવરણમાં મુકાયેલાં છીએ, તો તે જ ઠેકાણેથી આપણે આપણા જીવનની શરૂઆત કરવી જોઈએ.

શરૂઆતમાં આપણો સ્વભાવ શુદ્ધ થયેલો ન હોવાથી તેમાં વેપારની જૂની રીતો પ્રમાણે વર્તી જવાય તો તેથી કાંઈ શોક કરવો નહિ, પરંતુ વધારે ભાર તો જીવનવિકાસ કર્યા કરવામાં જ આધ્યા કરવો. એક વખત એમાં જો રંગાતા આપણે થઈ જઈશું તો વેપાર પણ કેવી રીતે શુદ્ધ કરવો તેની સૂઝ આપણને આપોઆપ મળ્યા કરવાની છે.

જેને આવી સાધના કરવી છે તેણે સર્વ કોઈ પ્રત્યેના રાગદ્વેષો મનમાં રહેવા ન દેવા જોઈએ. જેના પ્રત્યે અન્યથાપણું હોય તેના પ્રત્યે વધારે ને વધારે પ્રેમ કરવો. પેઢીના માણસો રાખો પણ જો તેઓ પેઢીના માટે બજાવવા માટેની ફરજોમાંથી ચ્યુત થતા હોય તો નમ્રભાવે સ્પષ્ટતાથી કહેવાનો આપણો ધર્મ છે. પેઢીના માણસો સાથે હૃદયમાં નમ્રતા ભલે આપણે રાખીએ, પરંતુ કામ લેતી વખતે ભલે કઠોરપણું ના આવે, તોપણ દરેક વ્યક્તિ પોતાનો યોગ્ય ફાળો આપે છે કે કેમ તે આપણા ખ્યાલ પર તો આવવું ઘટે. □

‘ધનનો યોગ’, બી.આ., પૃ. ૩૯

મારા વહાલા,

તા. ૨-૮-૧૯૫૭

પ્રભુ તારા દિલમાં હરિસ્મરણની ભાવના જીવતી રાખે એટલી જ પ્રાર્થના છે. કૃપા કરીને જિજીવિષાની ભાવના તો અખંડ અને સમગ્રપણે પ્રત્યેકમાં રહેલી જ હોય છે. તે તોડી તૂટી શકતી જ નથી અને તેથી તો જીવનની અનંતતા ટક્યા કરે છે. શરીરનો અંત તે કંઈ જીવનનો અંત નથી. શરીરના અંતથી પુનર્જીવનની નવી શક્યતાઓમાં પ્રવેશવાનું બનતું હોય છે. આપણે જૂનું વસ્ત્ર ઉપયોગમાં લેતા નથી અને નવું ધારણ કરીએ છીએ, તેના જેવું તે શરીર પણ કરે છે, એવી સહજ રચના છે. જે કામ હવે (આ) શરીરથી થઈ શકે તેવું નથી હોતું, તે નવા શરીરથી થવાનું છે. હરિસ્મરણની ભાવના દઢાવવાનું કર્યા કરશો તો મારા ઉપર પરમ ઉપકાર થવાનો છે.

આપણાં બધાંની લાજ રાખવાવાળો તો તે હજાર હાથવાળો ધણી છે. ધીરે ધીરે ખાવાનું પણ ઓછું થતું જાય છે અને અશક્તિનો વધારો થયે જ જાય છે. એટલે હવે મને લાગે છે કે વધારે વાર થવાની નથી. માટે, નિશ્ચિત થવું. જીવનમાં સંપૂર્ણ નિરાશાથી શરીરને છોડવું એ હિતાવહ નથી, પરંતુ માનવીને કહેલું કંઈ થોડું જ બધું ગળે ઊતરતું હોય છે ! ભગવાનની કૃપાનાં લક્ષણ પ્રત્યક્ષ જીવનમાં વર્તાતાં હોવા છતાં, જે જીવને નિરાશાનો પાર નથી તેવા જીવને શું કહેવું અને શું કથવું ? અમનેયે સોબત તો મરદની ગમે છે.

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૩-૮-૧૯૫૭

તારા પતિની સારવારમાં અને સેવામાં આપણા તરફથી કંઈ પણ કશા પ્રકારની કમી ના રહે તેની તો ઘણી ઘણી કાળજી રાખવી. આપણે ત્યાં કોઈ આવે-જાય એટલે એના શરીરની સેવામાંથી આપણું લક્ષ જરાકે ઘટવું ન જોઈએ.

માંદગીની વેળાએ આપણામાં જોવા જવાનો જે રિવાજ છે, તેની પાછળનો હેતુ તો આપણને તે લોક ઉપયોગી થઈ પડે અને મદદમાં આવે તે હતો અને છે. આજે અમદાવાદમાં જ્યાં ત્યાં હું જોઉં છું કે માંદગીના ઘરવાળાએ આવનારની ઊલટી વધારે દેખરેખ રાખવી પડે છે. ચાપાણી કરવાં પડે છે, નહિતર કહેશે કે અમારો ભાવ પણ ન પૂછ્યો.

તારા પતિને જોવા આવવા ત્યાં આવવાને માટે મારી કોઈ સલાહ પૂછે તો હું તો ઘસીને ના પાડું. જેને ખરેખરો દિલનો સાચો પ્રેમ હોય તે દિલમાં દિલથી એને માટે પ્રાર્થના કરે. લાગણીનો તે સાચો ઉપયોગ છે.

કોઈ આપણને જોવા આવતું નથી, એવું તો આપણને કદી થવાનું નથી અને ઓછું આવવાનું પણ નથી, ઊલટું તેથી કરીને એની સેવામાં આપણે વિશેષ એકધારાં ટકેલાં રહી શકીએ, એ હાલમાં તેની ઘણી જરૂર છે.

.....કોઈ પણ સંજોગોમાં તારે ગભરાઈ ન જવું. હૈયે પૂરતી ધીરજ રાખવી અને કોઈ જાતની ચિંતા કરવી નહિ. લોકોની પેઠે ડળક ડળક આંખમાંથી આંસુ પડે તે કંઈ લાગણીનું સાચું સ્વરૂપ નથી. આપણી સેવાથી એને પૂરતો આત્મસંતોષ થાય તો જ આપણી સેવાનું સાચું મૂલ્યાંકન ગણાય. પ્રભુકૃપા અપાર છે. માત્ર, શરીરની બાબતમાં આપણે માગીએ અને ઈચ્છીએ તે રીતે ફળતી આપણને લાગતી નથી. તેમ છતાં જીવનની બાબતમાં તે કામ પણ લાગતી હોય. □

‘જન્મમૃત્યુના રાસ’, ૯મી આવૃત્તિ, પૃ.૭૮

(૮) પાતંજલ યોગસૂત્ર વિશે - ૧

વિનોબા

(વિનોબાજીના ઉપરોક્ત વિષય અંગે 'ભૂમિપુત્ર'માં તા. ૧૬-૭-૨૦૧૩ના અંકથી જે લખાણ પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે, તેના સંકલિત-સંપાદિત અંશ 'હરિભાવ'ના વાચકો માટે પ્રસ્તુત કરવાની ભાવનાથી આ આરંભ છે. -સંપાદક)

પતંજલિએ વાક્યશુદ્ધિ માટે વ્યાકરણ, ચિત્તશુદ્ધિ માટે યોગ અને શરીરશુદ્ધિ માટે વૈદકશાસ્ત્ર લખ્યું એવી ભર્તૃહરિની આખ્યાયિકા છે.

શિક્ષણશાસ્ત્રના જે ગ્રંથ સંસ્કૃતમાં છે, તેમાં પાતંજલનું યોગસૂત્ર શિરોમણિ છે. એમાં માનસ અને અતિમાનસ એવી બંને દૃષ્ટિથી વિચાર થયેલો છે. મનની વૃત્તિઓનું પરીક્ષણ કરીને વૃત્તિઓને અનુકૂળ થઈને શી રીતે વર્તવું તેમ જ વૃત્તિઓથી ઉપર શી રીતે ઊઠવું તે બંનેની રીત બતાવી છે. એ ધ્યાનમાં લઈને પતંજલિએ બહુ થોડા શબ્દોમાં યોગસૂત્રો રચ્યાં છે. પતંજલિના યોગસૂત્ર ઉપર પાંચ ભાષ્યો થયાં છે. તેમાં વ્યાસનું ભાષ્ય પ્રમાણભૂત માનવામાં આવે છે.

પાતંજલ યોગસૂત્રમાં ૧૮૫ સૂત્રો છે. યોગ પરનો તે સર્વોત્તમ ગ્રંથ મનાય છે. તે ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં લખાયો છે. અસંખ્ય યોગીઓને તેમાંથી માર્ગદર્શન મળ્યું છે. દુનિયાને ભારતની અનેક દેશ છે, તે પૈકી એક દેશ યોગસૂત્ર છે.

યોગસૂત્રનો વિષય છે યોગ, અને તેની વ્યાખ્યા કરી છે 'ચિત્ત-નિરોધ.' યોગનો સંબંધ મન:શક્તિ અને પ્રાણશક્તિ સાથે છે. એ બંને એકબીજા સાથે સંકળાયેલાં છે. આત્માની અનંતશક્તિનું જ્ઞાન મેળવવું હોય તો આ બંને મન અને પ્રાણને વશ કરવાં પડે. આત્માની અવ્યક્ત શક્તિ મન અને પ્રાણની શુદ્ધિ અને નિગ્રહ વિના પ્રાપ્ત ન થઈ શકે.

અહિંસા-સત્ય આદિ યમોના નિરપવાદ પાલનથી મન:શુદ્ધિ થાય છે. અને આસન-પ્રાણાયામ-

આહારશુદ્ધિ વગેરે નિયમોના પાલન વડે પ્રાણશુદ્ધિ થાય છે. ધ્યાનથી મનનું અને પ્રાણાયામથી પ્રાણનું નિયમન થાય છે. આ યોગશાસ્ત્ર છે. અતિ પ્રાચીન કાળથી તેનું જ્ઞાન ભારતવર્ષમાં હતું. પાતંજલ યોગસૂત્ર 'સંભવ' બુદ્ધ પછી લખાયું છે, પણ યોગદર્શન પ્રાચીન છે. પતંજલિએ તેને સૂત્રરૂપે પ્રગટ કર્યું. ગીતાના અધ્યાય ૬ થી ૮માં વર્ણિત અવ્યક્તોપાસના એટલે પતંજલિનું યોગશાસ્ત્ર.

આજકાલ જેને આપણે સ્વચ્છતા કહીએ છીએ તેને પહેલાં શુચિતા કહેતા. આપણી સંસ્કૃતિમાં શુચિતાનો બહુ વ્યાપક અર્થ છે. શુચિ શબ્દ સંસ્કૃતમાં પ્રકાશવાચક છે. તે બહુ સૂક્ષ્મ શબ્દ છે. ગીતામાં શુચિત્વમ્ શબ્દ છે. તે બ્રાહ્મણોનાં લક્ષણોમાં છે. તે દૈવી સંપત્તિના ગુણોના રૂપે છે. તેરમા અધ્યાયમાં તે જ્ઞાનનાં લક્ષણોમાં છે. શુચિતાથી આત્મદર્શન થાય છે. આમ, શુચિતા વૈયક્તિક, સામાજિક અને આધ્યાત્મિક એમ બધાં જ ક્ષેત્રોમાં જરૂરી છે.

આપણે શુચિતાની ઉપાસના કરીએ તો જે પરિણામ મળે તે બાબતમાં યોગસૂત્રમાં તેનાં સાત પરિણામ બતાવ્યાં છે. પહેલા સૂત્રમાં બે સ્થૂળ પરિણામો અને બીજા સૂત્રમાં પાંચ સૂક્ષ્મ પરિણામો બતાવ્યાં છે. શુચિતાનું એક બાહ્ય રૂપ છે અને બીજું આંતરિક.

પહેલું પરિણામ છે પોતાના દેહ વિશે રુચિ ઓછી થવી. અરુચિ પેદા થવી. શું આપણે ખરેખર સ્વચ્છ છીએ? દાંત, કાન, નાક, આંખ વગેરે સાફ કરવાં પડે છે. મળમૂત્રનું વિસર્જન કરવું પડે છે. રોજ (અનુસંધાન પૃ. ૧૭ પર)

(૯) જીવન્મુક્તિનાં સાત સોપાન-(૩)

શ્રીપ્રેમ અવધૂત

(ગતાંકથી આગળ)

જીવનમાં જો પરમાત્માના રસ્તે જવું હોય તો અનિર્ણયની અવસ્થા બહુ જ ખરાબ અવસ્થા છે. માણસ જન્મે ને મરણ પામે ત્યાં સુધી નિર્ણય નથી કરી શકતો કે મારે ક્યાં જવું છે ? હું શું કરવા આવ્યો છું ? મારે શું કરવું જોઈએ ? અનેક જન્મોનું પુણ્ય હોયે તો નાની ઉંમરમાં જ નિર્ણય થઈ જાય. નાની ઉંમરમાં બાળક ભણવા બેસે તો એને લોકો પૂછે, તારે શું બનવું છે ? તો એ કહે, મારે ડૉક્ટર થવું છે. તો ડૉક્ટર બનવા માટે નાનપણથી જ મહેનત કરે. ખિસ્સા-કાતરુઓને પૂછો કે, તારી આ આદત ક્યારથી છે ? તો એ કહે, નાનપણથી ખિસ્સા કાતરવાનું શીખતો હતો. એણે એ કાર્ય પૂરેપૂરું શીખી લીધું. એક દિવસ એ પાકો ખિસ્સા-કાતરુ બની ગયો. જે બનવાનો મનમાં વિચાર આવે એ કરીને રહે. એ જ નિર્ણય અવસ્થા કહેવાય. જેણે નિર્ણય કરી લીધો કે, મારે જીવનમાં આટલું કરવું જ છે, બસ પછી એ થઈને જ રહે છે. અનિર્ણયની અવસ્થામાં માણસ કંઈ પણ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. એમ ને એમ જીવન પૂરું થઈ જાય છે. આ અનિર્ણય માણસને દુઃખી થવાનું કારણ છે. હજુ આપણી અનિર્ણયની અવસ્થા છે. હજુ એમ થાય છે કે, ક્યા ભગવાનને ભજું ? દત્ત કે કૃષ્ણ કે રામ, શંકર કે માતાજી ? હજુ આ બધામાં અટવાયા કરીએ છીએ. જીવ નિર્ણય નથી કરી શકતો. હજારો ભગવાન છે, એમનાં હજારો નામ છે. કોઈ પણ એક ઈષ્ટદેવનાં ચરણમાં મસ્તક મૂકી દો. નિર્ણય થઈ ગયો પાકો.

સાચા સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે આપણું બધું જ સુધરી જાય છે. કોઈ પણ એક દેવનું વરણ કરો. વરણ કરવું એટલે પસંદ કરવું, સ્વીકારવું. બીજા કોઈ દેવની નિંદા નહિ. બધાં જ દેવ એક જ છે. આપણે એને જેવું નામ-રૂપ આપીએ એવા એ બની જાય છે. કોઈ પણ ધર્મની કે દેવની નિંદા કરવી નહિ. કોઈ પણ ધર્મના સ્થાનમાં જવાનું ને ત્યાંના દેવને નમસ્કાર કરવા જોઈએ. તો આ અનિર્ણયની અવસ્થામાં ઘણા ઘણાને હજુ પણ દત્ત અને રંગમાં અભરકો થઈ જાય છે. તો આપણે બધા અનિર્ણયની અવસ્થામાંથી નિર્ણયની અવસ્થામાં થોડાંક પણ આવી જઈએ. તમે મસ્જિદમાં જાઓ તો ત્યાં તમારા ઈષ્ટદેવને જુઓ, એવો ભાવ કરો. જૈન મંદિરમાં જાવ તો મહાવીર સ્વામીને જુઓ ત્યારે એની અંદર તમારા ઈષ્ટદેવને જુઓ. કોઈ પણ ધર્મના મંદિરમાં જાવ. તમારો ઈષ્ટદેવ તમારા હૃદયમાં બિરાજમાન છે. એ તમારી આગળ આવીને ઊભો રહેશે. તમે મસ્તક નમાવશો તો ભગવાન પ્રસન્ન થશે. બધાં જ રૂપ એનાં છે. નાની ઉંમરમાં નિર્ણય નથી કર્યો તો અત્યારે નક્કી કરી લો કે, મારો એક જ દેવ છે. એને હું ભજીશ. ભણતા બાળકને એક એવી અવસ્થા આવે છે કે, એ પોતે કયો વિષય લેવો તેનો નિર્ણય નથી લઈ શકતો. દશ જણને પૂછે છે કે મારે શું કરવું ? એ પોતે નિર્ણય નથી લઈ શકતો. એ આ અનિર્ણયની અવસ્થા છે. તો અનિર્ણયની અવસ્થા એટલી ખરાબ છે કે, તમને ક્યાંય જવા ન દે. રંગ બાપજીએ પોતાના જીવનમાં એક નિર્ણય કર્યો કે, મારે દત્ત પ્રભુનાં દર્શન કરવાં છે, તો બાપજીની નિર્ણય-શક્તિથી દર્શન થયાં

અને એ આજે લાખોના તારણહાર થઈ ગયા. તમે નિર્ણય કરો કે, મારે ડોક્ટર બનવું છે, ઈજનેર બનવું છે અથવા તો જે કંઈ બનવું છે, તેવો નિર્ણય નાનપણથી જ કરવો પડે. નિર્ણયશક્તિ તમારી પ્રબળ હોવી જોઈએ. પરમાત્મા અંદર બેઠા છે એવો નિર્ણય કરી લેવાનો. તો બસ, પહોંચી ગયા પ્રભુના દ્વારે. એક એક માનવમાં આ શક્તિ છે. માણસ જે કંઈ ધારે એ કરી શકે છે. પરમાત્માની કૃપા, ભગવાન પર પૂર્ણ વિશ્વાસ, નમ્રતા, વડીલોના આશીર્વાદ તો એના જીવનમાં જે ધાર્યું તે થઈ જાય. અનિર્ણયની અવસ્થામાં માણસ વધુ ધોખો ખાય છે. એનું જીવન ખોરવાઈ જાય છે. તમે કંઈ એવો નિર્ણય કરો કે, તમને તમારા જીવનમાં હાશ કે શાંતિ થાય. જે વસ્તુ જ્યાંથી ઉત્પન્ન થાય ત્યાં જઈને સમાય છે. આ નિશ્ચિત છે. ક્યાંથી ભૂલા પડ્યા છીએ અને ક્યાં પાછા વળવાનું છે ? આજે નહિ પણ એક જન્મે પણ, અરે ! કરોડ જન્મે પણ એ માર્ગથી પાછા વળ્યા સિવાય છૂટકો નથી. આપણને એમ લાગે કે, ‘મારી ઉંમર થઈ ગઈ. હું શું નિર્ણય કરું તોપણ જરાય નિરાશ ન થાઓ. અરે ! એંસી વર્ષે પણ તમને એમ લાગે કે મારે કંઈ કરવું છે અને જો તમે નિર્ણય કરો કે ‘ભગવાન મને તારાં ચરણમાં લઈ જજે’ તો ભગવાન જરૂર મદદ કરશે. તમારા જીવનનો થોડોક બદલાવ પણ તમને ક્યાંથી ક્યાં પહોંચાડી દેશે. એ તો એવો દયાળુ છે કે, તમે એની તરફ એક ડગલું ચાલો તો એ તમારી તરફ દશ ડગલાં આવે. આપણી અંદર બેઠેલો આતમ નિરાશ ન થાય એ માટે એવું કંઈ કરો કે જીવનમાં તમને સાચી શાંતિ પ્રાપ્ત થાય. અનિર્ણય એટલે શું ? કોઈ પણ નિર્ણય આજે કરીએ તો તે બે ચાર દિવસ પછી ફરી જાય નહિ તે જોવું. અનિર્ણયની અવસ્થા બહુ જ ખરાબ છે. એમાંથી આપણે બહાર આવવાની જરૂર છે. આપણો નિર્ણય થઈ જાય પછી તો બધું આપણા

હાથમાં છે. આપણે જો પ્રભુના માર્ગે ચાલવું હોય તો એ રાહે ચાલવું જોઈએ. માત્ર મનમાં રાખીને બેસી રહીએ કે મારે આ માર્ગે જવું છે, તો ન જઈ શકીએ ને ત્યાં ને ત્યાં જ રહી જઈશું. એટલે નિર્ણય કરવો એ પણ શાંતિથી વિચાર કરીને કરવો, પણ જે કંઈ નિર્ણય કરો એ પાકો હોવો જોઈએ. બસ, આટલું કરીને જીવન પરિશુદ્ધ કરીએ. ભગવાનના માર્ગે ચાલવા માટે જો સાચા હૃદયથી મદદ માગશો તો ભગવાન મદદ કરશે. આપણને જે જોઈએ તે મેળવી આપે છે, પણ તમે તમારું ધ્યેય નક્કી કરો. ક્યાં જવું છે એ નક્કી કરવું પડે. બસ, આ નિર્ણયની અવસ્થા જો આવેને તો અડધી સાધના થઈ ગઈ સમજો. ભગવાનના માર્ગે અનેક અંતરાય છે. એમાં અનિર્ણયની અવસ્થા એ મોટામાં મોટો અંતરાય છે. તેનાથી બહાર આવી જઈએ અને નિર્ણય કરી જીવન સાર્થક કરીએ.

(૪) એકનિષ્ઠા :

સંયમ અને એકનિષ્ઠા. બોલવામાં, ખાવામાં, પીવામાં બધામાં સંયમ. સાંભળવામાં સંયમ. તમારા જીવનની એક એક ક્ષણની ઉપર નિયંત્રણ હોય. જો સમજ-બૂઝીને તમારા ઉપર નિયંત્રણ રાખો, તમારા એક એક શ્વાસ પર તમારું નિયંત્રણ હશે તો તમારું જીવન ઊર્ધ્વગામી થશે. એટલે જો તમારા એક એક હલનચલનમાં, બધામાં સંયમ આવી જાય તો ભગવાનને સામા આવવું પડે. આ સંયમનો પ્રકાર આવો છે. આપણી બધી જ ઈંદ્રિયોથી સંયમ રાખવો. કામ સિવાય બોલવું નહિ જોઈએ. જરૂર હોય એટલા જ શબ્દો બોલવા. ભૂખ સિવાય ખાવું નહિ. વધુ પડતો સ્વાદ એ પણ તમને આ માર્ગમાં ન લઈ જાય. એકનિષ્ઠા કેવી હોવી જોઈએ કે તમને જે ભગવાન ઠીક લાગે એની જ ઉપાસના કરો. □
(ક્રમશઃ)

નવસો વર્ષ પહેલાંની ઘટના છે. જૈન આચાર્ય દેવચંદ્રસૂરિ મહારાજ પદયાત્રા કરી ગુજરાતના ગામડામાં વિચરતા હતા. તેઓ વિહાર કરતાં કરતાં ધંધુકા ગામમાં આવ્યા.

રોજ જિનમંદિરમાં તેમનાં દર્શન કરવા અને તેમની વાણી સાંભળવા ચાચ નામનો વણિક પોતાની પત્ની પાહિણી સાથે જતો હતો. એકવાર વણિક બહારગામ ગયેલો હતો. એટલે રોજના નિયમ પ્રમાણે પાહિણી પોતાના પાંચ વર્ષના પુત્ર ચંગાને લઈને મહારાજનાં દર્શન કરવા પહોંચી ગઈ. બન્યું એવું કે મહારાજ તે વખતે સભાખંડમાં બિરાજમાન ન હતા અને બાળક ચંગો રમતાં રમતાં મહારાજશ્રીની પાટ ઉપર ચડી પલાંટી વાળી બેસી ગયો ! કોઈ જોઈ જશે એ બીકે પાહિણી છોકરાને ઊંચકી લેવા દોડી, પણ મહારાજશ્રી તે જ વખતે દ્વારમાં આવી પહોંચ્યા હતા અને સ્થિર નજરે છોકરાની સામે જોઈ રહ્યા હતા.

બાઈએ છોકરાના હાથે થયેલા અવિનય માટે મહારાજશ્રીની ક્ષમા માગી. મહારાજશ્રી તો હજી છોકરાની સામે જ જોઈ રહ્યા હતા. તેમણે દિવ્ય દષ્ટિએ છોકરાનું ભાવિ ઉકેલ્યું હતું. તેમણે હસીને બાઈને કહ્યું, ‘માતા, તારો આ દીકરો ખૂબ જ ભાગ્યશાળી છે. એ સામાન્ય જન નથી. યુગાવતાર છે. તેના હાથે ગુજરાતનો અને જિન શાસનનો કીર્તિધ્વજ લહેરાવાનો છે. આ મહાન કાર્ય માટે તારે એને તૈયાર કરવાનો છે.’

બાઈ ગળગળી થઈ ગઈ અને તેણે કહ્યું, ‘બાપજી, એવી રીતે તૈયાર કરવાનું મારું શું ગજું?’

મહારાજે કહ્યું, ‘હું એ સમજું છું. એ માટે તારે છોકરાને છૂટો કરવો પડે. પુત્રસ્નેહને વશ થઈ તું એને બાંધી રાખશે, તો ભેગી તુંયે બંધાશે. તું એને છૂટો કરશે તો તુંયે છૂટી થશે. પુત્રનું ચિરકાળનું કલ્યાણ વાંછવું એ જ સાચો પુત્રસ્નેહ છે.’

માતાના હૃદયમાં પુત્રસ્નેહ અને પુત્રકલ્યાણ વચ્ચે ઘમસાણ મચી ગયું. છેવટે પુત્રકલ્યાણની ભાવના જીતી. તેણે કહ્યું, ‘મહારાજ, આપ કહો તેમ.’ મહારાજે કહ્યું, ‘માતા, તું છોકરાને જિન શાસનને સોંપી દે.’ એ ભાર અમે લઈશું.

ગુજરાતની કીર્તિ, જિન શાસનની કીર્તિ, છોકરાનું અવતારકાર્ય- આ શબ્દો બાઈના ચિત્તમાં રમી રહ્યા. એ બોલી, ‘મહારાજ, આ છોકરો તમને સોંપ્યો.’ પતિના આવવાની કે તેમને પૂછવાની પણ તેણે રાહ જોઈ નહિ. દૈવજ્ઞ મહારાજના બોલ પર એને શ્રદ્ધા હતી. પાહિણી માતાનો આ ત્યાગ ગુજરાતની યશકલગી બની રહ્યો.

આ બાળક ચંગો તે કલિકાલ સર્વજ્ઞ હેમચંદ્રસૂરિ. પુત્રની પાછળ પાહિણી માતાએ પણ સંસારત્યાગ કરી સાધ્વીની દીક્ષા લીધી હતી.

હેમચંદ્રસૂરિ પાટણમાં વસ્યા હતા. પાટણનો મહાપ્રતાપી રાજા સિદ્ધરાજ તેમને ઘણું માન આપતો હતો. સિદ્ધરાજે ભોજ રાજાનું માળવા જીત્યું હતું, પણ ભોજની કીર્તિ જીતવી બાકી હતી. રાજા ભોજનું બનાવેલું ‘ભોજવ્યાકરણ’ પાટણની પાઠશાળાઓમાં પણ ભણાવાતું હતું, તે સિદ્ધરાજને કઠતું હતું. તેણે આ વાત હેમચંદ્રાચાર્યને કરી. જવાબમાં આચાર્યે ‘ભોજવ્યાકરણ’ને ટક્કર મારે તેવો નવો જ વ્યાકરણગ્રંથ તૈયાર કર્યો. તે ગ્રંથનું નામ ‘સિદ્ધહોમ.’ આ ગ્રંથને રાજહાથી ઉપર પધરાવી સિદ્ધરાજે નગરમાં એનો વરઘોડો કાઢ્યો અને પોતે પગપાળો એની પાછળ ચાલ્યો ! એ ગ્રંથની હજારો નકલો કરાવી તેણે આખા ભારતનાં વિદ્યાલયોમાં પહોંચાડી. આજે પણ આ ગ્રંથ અજોડ છે.

આચાર્ય સંકુચિત સાંપ્રદાયિક દષ્ટિવાળા ન હતા. તેઓ સાચા યુગપુરુષ હતા. તેમણે તત્કાલીન

ગુજરાતના જીવનમાં સહિષ્ણુતા અને અસરપરસ આદાનપ્રદાનની જે ભાવના પ્રવર્તાવી હતી તેની અસર આજે પણ આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

રાજા સિદ્ધરાજ સોમનાથ ભગવાનનાં દર્શન કરવા ગયો ત્યારે આચાર્યશ્રી પણ પગપાળા ત્યાં પહોંચી ગયા હતા. સિદ્ધરાજે સોમનાથ ભગવાનની સેવાપૂજા કરી, ત્યારે આચાર્યે પણ સોમનાથ ભગવાનની પૂર્ણ ભક્તિભાવે સ્તુતિ કરી હતી. એ સ્તુતિ ‘મહાદેવસ્તોત્ર’ નામે વિખ્યાત છે. (એ સ્તુતિ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. તેનો ગુજરાતીમાં ભાવાનુવાદ આ પ્રમાણે છે.-સં.)

‘ગમે તે સમયે, ગમે તે રીતે, ગમે તે નામવાળો, તું ભલે ગમે તે હોય, જેના દોષ અને કલુષ જતા રહ્યા છે એવો જે વીતરાગ એક જ છે, તે જો તું હોય, તો હે ભગવન્, તને મારા નમસ્કાર છે.’

‘ભવબીજને વિક્સાવનારા રાગાદિ દોષો જેના નાશ પામ્યા છે, તેવા બ્રહ્મ હો, વિષ્ણુ હો, મહાદેવ હો કે જિન હો, જે હો તે-તેને મારા નમસ્કાર છે.’

આમ, આચાર્યની પ્રતિભા કોઈ એક ધર્મ કે કોઈ એક જ્ઞાનશાખામાં સીમિત ન હતી. તેમણે રાજા કુમારપાળને કહેલું એક વચન આજે સૌએ આચરણમાં મૂકવા જેવું છે.

‘દર્ભ વગેરેમાં જેમ દિવ્ય ઔષધિ ગુપ્ત રહે છે, તેમ આ જમાનામાં અનેક ધર્મોમાં સત્યધર્મ ગુપ્ત રહે છે, પરંતુ દર્ભના સેવનથી જેમ સાચી ઔષધિ મળી રહે છે તેમ સર્વ ધર્મોના સેવનથી શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ રહે છે.’

આચાર્યના જ્ઞાનને કોઈ સીમા ન હતી, તેથી તેઓ ‘કલિકાલ સર્વજ્ઞ’ કહેવાય છે. ગુજરાતને, ભારતને અને વિશ્વને આ ધર્મપુરુષની ભેટ આપનાર માતા પાહિણીને નમસ્કાર !

‘માતા-મહાતીર્થ’, ત્રીજી આ., પૃ. ૧૧૯

□

પાતંજલ યોગસૂત્ર... (અનુસંધન પૃ. ૧૩ નું ચાલુ)

નાહવું પડે છે. તોપણ શરીર રોજ ગંદું થયા કરે છે. મેં એક સૂત્ર બનાવ્યું છે, ‘પ્રભાતે મલદર્શનમ્’ તેનાથી આરોગ્ય, વૈરાગ્ય અને ઐશ્વર્ય સધાય છે. આપણે શું શું ખાધું, તેનાં કેવાં કેવાં ગંદાં પરિણામો આવ્યાં તે સમજાય છે. આ વાત જો ધ્યાનમાં આવી તો માણસના આહાર-વિહારમાં સંયમ આવશે. જો આપણે મળ મૂત્રનું ખાતર બનાવીશું તો ઐશ્વર્ય સધાશે. સ્વાંગ-જુગુપ્સાને શાસ્ત્રીય ભાષામાં વૈરાગ્ય કહે છે.

હાલમાં તો દેહને બહુ શણગારવામાં આવે છે. ચહેરા પર, ગાલ પર, ન જાણે કેવી કેવી ચીજો લગાડવામાં આવે છે. અગર જો ભીતરની સ્વચ્છતા હશે તો બહાર આપમેળે પ્રસન્નતા દેખાશે. ઉપર ઉપરથી ચહેરો જોવો એટલે એ દેહભક્તિ થઈ ગણાય.

આગળની વાતમાં સંપર્ક હોય પણ સંસર્ગ ન હોય. મતલબ એવો કે શરીરને તકલીફ પડે એવો સંપર્ક ન હોવો જોઈએ. શરીરથી બીજા કોઈના શરીર સાથે વિકારી સ્પર્શ, યા વિકારી સંબંધ ન રાખવો. આપણે એકબીજાને મળીએ ત્યારે નમસ્કારનો રિવાજ છે. પશ્ચિમમાં શેકહેન્ડ કરે છે. તેનાથી યુરોપના લોકો નિર્દિત નથી. આપણો નમસ્કાર રિવાજ મર્યાદાશીલ છે.

પશ્ચિમના લોકોએ વિજ્ઞાન બહુ વિકસાવ્યું છે, તેથી ત્યાં સ્વચ્છતાની ઘણી રીતો વિકસાવી છે. તે અપનાવવા જેવી છે. જેમ કે બેકરીમાં બ્રેડ બનાવે છે તેમાં આરંભથી અંત સુધી હાથનો સ્પર્શ થતો નથી.

એના પછીના સૂત્રમાં શુચિતા કેવી રીતે પૂર્ણ વિકસિત થાય છે એટલે કે આપણે અને સમાજ ક્યારે શુદ્ધ અને શુચિપૂર્ણ થશે તેને એક સૂત્ર બનાવી તેમાં પાંચ ગુણોનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. ક્રમશઃ

‘ભૂમિપુત્ર’, તા. ૧૬-૭-૨૦૧૩, પૃ. ૧-૨

□

(ગતાંકથી ચાલુ)

આ શરીરને ફેફરાનો રોગ થયો હતો, તે કાજે શ્રીનર્મદામૈયાનાં ચરણકમળમાં નર્યા એકાંતનો લાભ લેવા શ્રીપ્રભુકૃપાથી મારે જવાનું થયું હતું. ત્યાં એક સાધુ મહાત્માએ શરીરને ફેફરું આવતું હતું તે દૃશ્ય અનેક વાર નિહાળ્યું. તેમના દિલમાં મારા પરત્વે ક્રુણાની ભાવનાનો હુવારો ઊઠ્યો, અને તેથી તેમનું દિલ પ્લાવિત થઈને મારા ઉપર કૃપા કરીને તેઓશ્રીએ મને સૂચવ્યું 'ભાઈ, તું ભગવાનનું સ્મરણ કર. હરિ:ૐ હરિ:ૐ એમ જપ્યા કર.' જો એમ કરશે તો શ્રીપ્રભુકૃપાથી તારા શરીરનો રોગ મટી જશે.

ભગવાનનું સ્મરણ કરવાથી શરીરના ફેફરાનો રોગ મટી જાય એવો મુદ્દલે મને દિલમાં વિશ્વાસ તે વખતે ન હતો. મહાત્મા ગાંધીજી, ભગવાનનું સ્મરણ કરતા હતા અને નિત્ય પોતાની પાસે માળા રાખતા હતા, તે હકીકતની મને પૂરેપૂરી ખબર હતી. તેથી મેં પૂજ્યશ્રી ગાંધીજીને એક કાગળ લખ્યો. તેમાં ઉપરની બધી હકીકત લખી જણાવી.

પૂજ્યશ્રી ગાંધીજીએ મને તરત કાગળનો જવાબ વાળ્યો કે ભગવાનનું સ્મરણ કરવાથી તો રોગમાત્ર મટી જાય. તેમના વચનમાં મને સંપૂર્ણ ભરોસો. તે પછીથી મેં ભગવાનનું સ્મરણ લેવા માંડ્યું. એટલું જ નહિ, પરંતુ દૈ મક્કમ નિશ્ચય કર્યો અને વ્રત લીધું કે રોજનું અઢી કલાક તો સ્મરણ કરવું, કરવું ને કરવું જ. ન થાય તો તે દિવસે મુદ્દલે જમવું નહિ. આમ, તો હું તો કરવા લાગ્યો સ્મરણ અઢી કલાકથી પણ વધારે થતું. એક તો રોગ મટાડવાની ગરજ. વળી, સ્મરણ લેતાં મને કદી કંટાળો આવ્યો ન હતો. પંદર દિવસ પછી પાંચદસ મિનિટ ઉમેરતો જતો હતો. એમ ત્રણ માસમાં રોજનું ચાર કલાક ઉપરાંત ભગવાનનું સ્મરણ થવા લાગ્યું. ભગવાનને કરવું તે તેટલામાં શરીરનો ફેફરાનો રોગ મટ્યો.

આ ગાળામાં ભગવાનનું સ્મરણ લેતાં જીવનમાં ઉત્સાહ, ઉમંગ, ખંત, ઉદમ વગેરે મળતું જતું લાગતું હતું. એક તો રોગ મટ્યો અને બીજું ગુણો વધવાનો અનુભવ થયો. તેથી બેવડો પ્રોત્સાહિત થઈને શ્રીહરિનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. સ્મરણનો સમય ચૌદ કલાક સુધી તો પાંગર્યો. તે પછીથી કેમેય કરતાં મુદ્દલે આગળ વધાય નહિ. શ્રીપ્રભુકૃપાથી દિલમાં જીવનના ધ્યેયનું ભાન જાગી ગયું હતું.

પછીથી ખેડા જિલ્લાના બોરસદ તાલુકાના બોદાલ ગામે એક ખેતરમાં હું સૂતો હતો ત્યાં સાપ કરડ્યો. તે વેળાએ જે વીજળીના ઝબકારાની પેઠે મારા દિલમાં થયું કે જીવનધ્યેય હજી સંપૂર્ણ સધાયું નથી, ત્યાં સુધી મૃત્યુને વરવું નથી. એક બાજુ સાપનું તીવ્ર ઝેર શરીરને મૃત્યુમય બનાવવાને પ્રયત્ન કરતું અને બીજી બાજુ હું મોટેથી હરિસ્મરણ કર્યા જ કરતો હતો. તેમાંથી સ્મરણની અખંડતા પ્રગટી. આ છે સ્મરણની સાધનાનો નાનકડો ઈતિહાસ.

• • •

સને ૧૯૨૧ની સાલમાં અમારા જેવા કેટલાય વિદ્યાર્થીઓએ દેશની સેવામાં ઝંપલાવ્યું હતું. મારે છ-સાત માણસના કુટુંબના પોષણની જવાબદારી હતી. એવી કપરી સ્થિતિમાં હાથમાં ગંગાજળ લઈને વ્રત લીધેલું કે 'જીવીશ ત્યાં સુધી સેવામાં જ જીવન ગાળીશ.'

શ્રીહરિકૃપાથી શ્રીબાળયોગીજીનો ભેટો થઈ ગયો. તેઓશ્રીએ મને દીક્ષા આપી. તેમણે કહ્યું કે તારા ગુરુમહારાજ તો શ્રીકેશવાનંદજી ધૂણીવાળા દાદાજી છે. તેમના આશીર્વાદ લઈ તેઓશ્રીના હુકમ

(અનુસંધાન પૃ. ૨૬ પર)

પૂજ્ય શ્રીમોટાના ભાઈ મૂળજીભાઈ ભક્તના સાળા સોમાભાઈ ભાવસાર એકવાર મને સાબરમતી આશ્રમમાં મોટાનાં દર્શને લઈ ગયા. એ મારું પૂજ્યશ્રી સાથેનું પ્રથમ મિલન. અન્ય સાધુ, સંન્યાસી અને બાવાઓનો હું નિકટ પરિચય સાધતો. એટલે પ્રથમ મુલાકાતે એવી પ્રતીતિ થઈ કે આનામાં કશુંક વિશેષ છે.

અવારનવાર મળવા જાઉં એટલે મને કહ્યું, 'તારે ઘરનાં બધાંની અનુમતિ લઈને આવવું.' હું મારા પિતાશ્રીને લઈને ગયો. એમને ગીતાનો રસ ખરો. એમણે મોટાને પ્રશ્નો પૂછ્યા અને તેનાથી ખૂબ સંતોષ પામ્યા. મને ઘરે આવીને કહે, 'મારામાં શિથિલતા વ્યાપી ગઈ છે. આ શરીરથી હવે એને પકડાય એમ નથી, પરંતુ તારાથી જો એના પદ છૂટી જશે તો આ જીવનમાં કાંઈ પણ પામી શકીશ નહિ. એટલે તું જે રસ્તે જાય છે ત્યાં ભૂલો પડ્યો નથી. મારી તને રજા છે.'

મને થયું. મારા પિતાએ મને જન્મ આપ્યો છે. અને જગત પર મૂક્યો છે અને એ પિતા જો કહે કે 'આનું નામ ઈશ્વર' તો મારે બીજે ખોળવા જવું નથી. એમ ધારી મોટાને વળગ્યો. હું નિરાકાર અને સાકાર ઈશ્વરની વાત સમજતો ન હતો, પરંતુ મારા પિતાજીએ મને સાકાર ઈશ્વર બતાવી દીધો.

એક દિવસ સાબરમતી આશ્રમમાં બેઠેલા મોટા કહે, 'મુખી, તું આવે છે અને જાય છે. કંઈ બોલતો નથી. આજે ઈશ્વર મારો આપવા બેઠો છે. મુખી તારે શું જોઈએ ?'

મારું મન ચકડોળે ચડ્યું. ગડમથલ અનુભવી. 'લક્ષ્મી માગું ? પણ જ્યાં ઈશ્વર છે ત્યાં લક્ષ્મી છે જ. પણ જ્યાં લક્ષ્મી છે ત્યાં ઈશ્વર નથી.' અંતે મેં કહ્યું, 'મારે ઈશ્વર દર્શન જોઈએ છે. તે પણ તમારે કાંધે ચડીને નહિ પણ તમે આંગળી ચીંધો અને હું પ્રયત્ન કરું એ રીતે.'

મોટા, બે મિનિટ અંતર્મુખ થઈ ગયા, પછી બોલ્યા, 'ભાઈ ! ઈશ્વર દર્શન અશક્ય નથી, પરંતુ ઈશ્વર કાંઈ એમ રેઢો પણ પડ્યો નથી કે રસ્તામાં ભેટી જાય. એટલે ઈશ્વર જે માગણી મૂકે તે કબૂલ રાખતો હોય તો હું તને આંગળી ચીંધું એ માટે બે કામ કર.'

૧. આજીવન બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું પડશે.

૨. કુટુંબ અને સ્વજનો પ્રત્યેની ફરજો બજાવતા રહેવું પડશે.

આ બે શરતો સાથે એક આસને, એક સ્થળે, એક જ સમયે બેસી ઈશ્વરનામ લીધા કર.'

મેં તો એ રીતે શરૂ કરી દીધું રાત્રીના ૧૦-૧૧ પછી મારું આસન શરૂ થાય. સન્મુખતા પૂજ્ય શ્રીમોટાની જ કેળવી. એકવાર તો ગૂંચવણમાં પડેલો તે મોટાએ સાકાર થઈને તેનો ઉકેલ પણ દર્શાવેલો. એ દિવસોમાં ઠંડીમાં મને ખરજવું થયેલું, આસનવાળીને પ્રાર્થના ન થઈ શકે. આર્તનાદે પ્રાર્થના થાય. અંદરથી અવાજ આવ્યો, 'આસન છોડવાનું નથી. મને ભજે જા. દર્દ ઊપડે છે તેને માટે ગરમ મોજાં લાવીને પહેરી લે એટલે મટી જશે.' અને એ રીતે દર્દ નાબૂદ પણ થયું.

સાતેક વર્ષ બાદ પૂજ્ય શ્રીમોટા પાસે આબુ તરફ જવાની રજા માગી. ત્યારે મારાં પત્નીને કહે, 'તારા ઘણીને વાઘ ફાડી ખાશે તો મારી જવાબદારી નહિ. તારે ના જવા દેવો હોય તો ના જવા દઈશ.'

આખરે મને સૂચના આપી, 'કોઈ મનુષ્ય પ્રવેશે નહિ છતાં પાણીનું સાધન હોય ત્યાં જજે.' મેં ગુરુશિખરની પાછલી બાજુએ માઈલ દોઢ માઈલનું સ્થાન પસંદ કર્યું. ત્યાંના બાવાને સૂચના આપેલી, 'ચાર દિવસ ખાવાનું મોકલશો નહિ અને પાંચમે દિવસે મોકલો ત્યારે હરિ:ૐનો પોકાર પાડજો અને

સામે હું હરિ:ઝંનો પોકાર કરીશ ત્યારે બતાવેલી જગ્યાએ મૂકીને જતા રહેવું. મને મળવું નહિ.’

રાત્રી થઈ. મન ગભરાયું. હિંસક પશુઓ બહાર આવવા લાગ્યાં. તેમના અવાજો પણ સંભળાય. ગભરાઈને એક બખોલમાં બેઠો. રાત્રે બારેક વાગ્યા હશે ને પેશાબની હાજત થઈ પણ મન તો ઊઠવા ના પાડે. ત્યાં મોટાનો અવાજ સંભળાયો, પહેલાં તો મેં એને ભ્રમણા માની. બીજી વાર અવાજ સ્પષ્ટ આવ્યો. ‘જો હું તારી સમીપ ઊભો છું. તું એકલો નથી અને જે રાત તને ભયંકર લાગે છે તે કેટલી રળિયામણી છે તે તો જો.’ આ સાંભળી હિંમત આવી અને બહાર નીકળ્યો. એક જાતનો આનંદ આનંદ પ્રવર્ત્યો. પછી બહાર એકવીસ દિવસ અવધૂત દશામાં બેઠો. આમ, મોટાએ નિર્ભયતા પ્રગટાવી. બીજી વાર આબુ ગયો તે તો શાંતિ અનુભવવા જ પણ ત્યારે મારું હુકાનું વ્યસન સાકાર સ્વરૂપ લઈ સામે આવ્યું અને કહે, ‘તારે કાઠી મૂકવું હોય તો હું જાઉં.’ મેં કહ્યું, ‘હું આઠ વર્ષનો હતો ત્યારથી તારી સેવા કરું છું. હવે કોઈ ભરી ના આપે અને વાનાં કરે તેના કરતાં તું જાય તો સારું.’ એણે જ્યારે મને કહ્યું, ‘હું જાઉં છું.’ ત્યારે મારામાં એક પ્રકારની હળવાશ આવી ગઈ. પહેલાં જ્યારે મહિનો મહિનો મૌનમાં બેસતો ત્યારે બહાર નીકળી મોટાને પૂછતો, ‘હુકો મૂકી દઉં?’ ત્યારે મોટા ના જ પાડે. મોટા કહેતા, ‘તું જે કરે તે કર પણ કશાના બંધનમાં ના રહીશ.’ જ્યારે હુકાનું સાકાર સ્વરૂપ મારામાંથી ગયું અને મને હળવાશ પ્રવર્તી ત્યારે મોટાની વાત સમજાય કે જે જવું જોઈએ તે પ્રાણમાંથી જવું જોઈએ.

ઓડ પિરાણા કેનાલ પર મારી જમીન છે. ત્યાં દસેક જણ સાથે કુંડાળા વચ્ચે હું બેઠેલો. ત્યાં કાળોતરો નાગ આવી ધોતિયામાં ભરાઈ જઈને કરડ્યો. મેં ધોતિયું કાઢી નાખી તેને ગળામાંથી પકડ્યો. લબડતો રાખી કહ્યું, ‘કરડનાર પણ તું

અને કરડાવનાર પણ તું’ એમ કહી કેનાલમાં ફેંકી દીધો. ઝાટકા સાથે ઝેર ચડવા માંડ્યું. ત્યારે જપ કરતાં કરતાં ભગવાનને પ્રાર્થના કરી, ‘દેહ પાડવો હોય તો પાડી દે, પણ તારું નામ લેતાં લેતાં પાડજે.’

ત્યાં ને ત્યાં આખી રાત જપ કર્યો તે સવાર સુધી. સવારે ઝેર ડંખની જગ્યાએ સ્થગિત થઈ ગયેલું. બે-ત્રણ મહિના એની અસર ભારે રહેલી. પણ મારું ‘કર્મ છોડાવતો નહિ.’ એવી પ્રાર્થના કર્યા કરતો અને લથડિયાં ખાતો કર્મ પણ કરતો.

એકવાર હું, હીરાલાલ બેચરદાસ અમીન, ભોગીલાલ કુબેરદાસ અને શાંતિલાલ મોહનલાલ વકીલ પૂજ્ય મોટાનાં દર્શનાર્થે સાબરમતી આશ્રમમાં જતા હતા. મેં નદીમાંથી જ જવાનો નિશ્ચય કરેલો. નદી કિનારે જઈને જોયું તો નદીમાં પૂર. મારે નિશ્ચયમાં ફરવું ન હતું. મારા સાથીઓ તો પુલ પરથી ગયા. હું નદીમાં સીધો ઊતર્યો. એક સ્વામીનારાયણ મહંતે રોક્યો, ‘મૂર્ખો છે. આમાં ક્યાં જઈશ. નદી તો ઊલાળા મારે છે.’ મેં કહ્યું, ‘સામે કાંઠે મારો ભગવાન છે. તે મારું રક્ષણ કરશે જ. આ ગંગામા છે, નહિ જવાયું તો એની ગોદમાં જઈશ. બેમાંથી એકેમાં ગેરફાયદો હોય તો કહે.’ તે કંઈ ન બોલ્યો. મેં તો ઝંપલાવ્યું. મને જાણે કોઈ હથેળી આપી પાર કરાવતું હોય એમ લાગ્યું. હું તો ભાવ મસ્તીમાં હતો. સામે કાંઠે પહોંચ્યો ત્યારે હથેળી ગાયબ. નાયતો કૂદતો ઓવારો ચઢવા જાઉં તો સામે જ મોટા લેવા આવેલા. તેમણે બાથ ભીડી દીધી. મને બિરદાવ્યો. તે દિવસથી હું લોકોને કહું છું કે, ‘મારા એ કૃષ્ણ છે. એના આદેશને માથે ચડાવું છું.’ મને કેટલાક વખતથી અંતરાત્માએ આજ્ઞા કરી કે, ‘હવે તું આ સાધન છોડી દે અને આશાના ત્યાગ સાથે નિષ્કામ કર્મ કર.’ હવે તો ગોપીઓનાં શબ્દોમાં માગું છું માત્ર મારા મોટાની ભક્તિ.

‘જીવનસ્ફુલ્લિંગ’, પ્ર.આ., પૃ. ૨૪૫

□

(૧)

બધાં સંસારીની સાથે જીવન આ જીવવાનું છે,
નર્યુ તે નગ્ન એવાંનું બધું પ્રત્યક્ષ અમ નજરે.

છતાં ના બોલવાનું છે, સમજથી ધારવાની છે
-પૂરેપૂરી શી ચુપકીદી ! છતાં ભળવાનું છે સાથે !

કદીક તો ચીતરી કેવી ચઢે એવું નિહાળીને,
છતાં રહી સ્વસ્થ સંપૂર્ણ, મુખે આનંદ ધરવો છે.

નર્યા લોલુપતાવાળા સીમા જેની કશી ના છે,
બધાં પાનાં શું તે સાથે અમારે પાડવાનાં છે !

હરિનો દાખલો કેવો જીવંતો જોઈને સામે,
અમારે પણ બધાં સાથે ચડીચૂપ જીવવાનું છે.

(૨)

અમારે તો જગત સાથે ન કંઈ તકરાર કરવી છે,
હળીમળી દિલ સદ્ભાવે ચહેલું વર્તવાનું છે.

જગતની રીત તો એની પ્રકૃતિની પ્રમાણે છે,
તહીં ગોઠવાઈ તે રીતે સરળતાથી જવાનું છે.

‘કંઈ કોઈ રીતનો ક્યાંયે કદી પણ સામનો સહેજે
-ભૂલેચૂકે ન કરવાનો’, હૃદયનો પક્વ નિશ્ચય છે.

જગતની સાથ વ્યવહાર નિમિત્તે જે મળેલાં છે,
ધરીને મોખરે હરિને શું કરવાનો અમારે છે !

હરિના સાથ વિનાનું કશું ડગલું ન ભરવાનું,
જીવનના રંગનો એવો બધો વહીવટ પડેલો શો !

(૩)

ભરેલા લાલસાથી શા, અનેકે ઝંખનાવાળા !
અનેકે કામનાવાળા, હરિ ભજવા શું નીકળેલા !

પૂરી નિજ જાતને યોગ્ય ન તેવાએ તપાસી છે,
છતાં કેવા જતા તેઓ અવરને તપાસવાને તે !

ધતિંગો સર્વ ચાલે છે, નૂતન નૂતન શું સંસારે !
બધાં ઘસડાય છે કેવાં શું ગાડરિયા પ્રવાહે તે !

નરી આંખે બધું એવું જગે પ્રત્યક્ષ નીરખ્યું છે,
થતું હો જેમ જે તે કંઈ થવા દેવાનું તેમ જ તે.

(૪)

જીવનમાં ચમરબંધીની અમે શેહથી દબાયા ના,
દબાવાનું કશા વિશે અમે કોઈ રીત જાણ્યું ના.

છતાં પાછી જીવનકેરી અમારી નમ્રતામાં તે,
જરા ના ઓટ આવી છે, કશી તેનાથી કરીને જે.

મુસાફર જે હરિપથનો જીવનમાં નમ્રતા તેની
-કદી ઘેટાં સમી ના તે, રણકતી શી ખરેખર છે !

થવા પાત્ર હરિ કાજે જીવનમાં નમ્રતા ધરી છે,
અને દિલ નમ્રતાથીયે થવાનું શૂન્ય પણ રહે છે.

‘જીવન કેડી’, બી.આ., પૃ.૭, ૧૧, ૧૩, ૨૨ □

“પૃથ્વી, પાણી અને અગ્નિ, વાયુ આકાશ ને મન,
બુદ્ધિ, ને ‘હું પણ’, એવી પ્રકૃતિ આઠ જાતની.
અપરા પ્રકૃતિ આ તો; બીજી પ્રકૃતિ છે પરા,
વિશ્વજીવન જે ધારે જીવ પ્રકૃતિ, તે પરા.”

જીવન ગીતા, પ્ર.આ.પૃ.૧૦૫

(૧૪) કહીએ એવું કોઈ થોડું કરે છે ?

ખુશાલ પિત્તળિયા

શ્રીસત્ય સાંઈબાબા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલાં મહાપુરુષનો જન્મ આંધ્ર પ્રદેશના પુટ્ટપત્તી નામના ગામમાં તા. ૨૩-૧૧-૧૯૨૬ના રોજ થયો હતો. પિતાનું નામ વેંકપ્પા રાજુ અને માતાનું નામ ઈશ્વરમ્મા હતું. તેઓનો દેહવિલય તા. ૨૪-૪-૨૦૧૧ના રોજ થયો હતો.

શ્રીસત્યસાંઈબાબાનું મૂળ નામ સત્યનારાયણ હતું. નામ પ્રમાણે બચપણમાં પણ તેઓ સત્ય બોલતા અને સત્ય વચન પર અડગ રહેતા. તેઓ પોતાને શિરડીના સાંઈબાબાનો અવતાર હોવાનું કહેવરાવતા.

તેઓ નાનપણથી કાવ્યો, નિબંધ, નાટકો વગેરે લખતાં અને નાટક તો પોતે સારી રીતે ભજવી શકતા.

એકવાર તેમની શાળાના વિદ્યાર્થીસંઘના સંયોજકે શાળાના એક પ્રસંગ નિમિત્તે સાંઈબાબાને નાટક લખી અન્ય મિત્રોનો સહકાર મેળવી નાટક ભજવવા વિનંતી કરેલી.

કિશોર વયના સાંઈબાબાએ ‘કહીએ એવું કોઈ થોડું કરે છે ?’ એવા શીર્ષકનું નાનું નાટક લખી સ્ટેજ પર ભજવ્યું.

આપણે આ નાટક જોઈએ :-

પડદો ઊપડે છે. કૃષ્ણની મા આડોશ-પાડોશના બૈરાઓને ભેગી કરી ભાગવત કથા સંભળાવે છે. (કૃષ્ણનો અભિનય સાંઈબાબાએ કર્યો હતો.) એમની માએ દાનનું મહત્ત્વ સમજાવતાં કહ્યું કે ‘પાત્ર જોઈને દાન આપવું જોઈએ. લંગડા, ગરીબ, વૃદ્ધ ભિખારીઓને દાન આપવું એ સાચા અર્થમાં પુણ્યનું કામ છે.’

કથા પૂરી થતાં સ્ત્રીઓ પોતપોતાના ઘરે જાય

છે. મંદિર પાસે એક અપંગ ભિખારી ઊભો રહી, ‘કંઈ ખાવાનું આપો, મા !’ એમ કરુણ સ્વરે ભીખ માંગે છે. કૃષ્ણની મા તેના પર ગુસ્સે થઈ તેને ભગાડી મૂકે છે.

બીજી તરફ એક મોટી ફાંદવાળો બ્રાહ્મણ લોટની થેલી લઈને પ્રવેશે છે. કૃષ્ણની મા એને નમસ્કાર કરી ઘરમાં જઈ વાટકી લોટ તથા રૂપિયો આપે છે. આ જોઈને બાળક કૃષ્ણ એની માને પૂછે છે, ‘મા ! તું ભાગવત કથા વાંચતી હતી ત્યારે શું ઉપદેશ આપતી હતી ? અને તારા વર્તનમાં તો કંઈ બીજું જ દેખાય છે !’ એની મા બોલે છે, ‘જા, જા, હવે ! કોઈ કદી જે બોલે છે તેવું ઓછું કરે છે ?’ આવો જવાબ સાંભળી કૃષ્ણ દુઃખી થઈ જાય છે.

બીજા દૃશ્યમાં કૃષ્ણ શાળાના ઘરકામનો પાઠ બરાબર સમજી લેવા તેમના પિતાશ્રી પાસે જાય છે. પિતા ઓફિસના કામમાં વ્યસ્ત છે. એ વખતે એક ગરીબ વિદ્યાર્થી રૂમમાં પ્રવેશે છે અને નિશાળની ફી ભરવામાં ખૂટતી રકમ માટે માંગણી કરે છે. ત્યારે એમના પિતાએ પોતાનું ખાલી પાકીટ બતાવી કહે છે કે ‘આખર તારીખો ચાલે છે તેથી તેમની પાસે પૈસા નથી. હોત તો જરૂર આપત.’ વિદ્યાર્થી નિરાશ થઈ જતો રહે છે.

એવામાં ચાર પાંચ ભાઈઓ રૂમમાં દાખલ થાય છે. કૃષ્ણના પિતા તેમને આવકાર આપતાં આવવાનું પ્રયોજન પૂછે છે. આગંતુકો કહે છે કે આપણા સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટની બદલી થઈ છે અને નવા આવનારા સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ આજે જ આવી ચાર્જ લેવાના છે તે માટે પાર્ટીનું આયોજન કર્યું છે. વધુમાં કહ્યું કે આ બાબતે આપનો ફાળો રૂ. ૧૦૦/-નક્કી કર્યો છે. કૃષ્ણના પિતા કહે છે કે આ તો સારો પ્રસંગ છે

એમ કહીને ટેબલના ખાનામાંથી રૂ. ૧૦૦/-ની નોટ કાઢી આપે છે.

કૃષ્ણ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો. કૃષ્ણ એના પિતાને કહે છે, 'પિતાજી, આ શું? બિચારા પેલા વિદ્યાર્થીએ ફી માટે હાથ લંબાવ્યો ત્યારે આપે ખાલી પાકીટ બતાવ્યું અને ખાણી-પીણીની પાર્ટી માટે ફટાફટ સો રૂપિયા કાઢી આપ્યા?'

પિતાએ કહ્યું, 'જા, જા, કોઈ કહે તેમ કોઈ થોડું કરે છે?'

હવે આપણે ત્રીજું દ્રશ્ય જોઈએ.

ગામની નિશાળમાં કૃષ્ણના વર્ગમાં એમના શિક્ષક બેચેન દેખાય છે. કારણ, આવતી કાલે શાળાના નિરીક્ષક આવવાના છે. શિક્ષક સારી રીતે ભણાવતા નથી તેવો નિરીક્ષકનો અભિપ્રાય છે. આવો અભિપ્રાય બદલાવવા માટે શિક્ષકને એક રસ્તો જડ્યો. તેમણે વિદ્યાર્થીઓને કહ્યું, 'સાંભળો, આવતી કાલે શાળાના નિરીક્ષક આવશે ત્યારે પૂછશે કે કેટલા પાઠ ભણાવ્યા છે ત્યારે હું કહીશ કે બત્રીસ પાઠ ભણાવ્યા છે, સમજ્યાને?'

આમ તો ત્રેવીસ પાઠ જ ભણાવેલા હતા. એટલે ફરી એમણે ચેતવણી આપતાં કહ્યું કે, 'જો કોઈ સાચી વાત કહીને બફાટ કર્યો છે તો એના હાડકાં-પાંસળાં તોડી નાખીશ. ચાલો હવે ત્રેવીસમો પાઠ ઉઘાડો.'

પાઠનું શીર્ષક છે- 'હરિશ્ચંદ્ર.' શિક્ષક હરિશ્ચંદ્રની સત્ય પ્રિયતાના ગુણગાન કરવા લાગ્યા. પાઠ પૂરો થયો. બધાં બાળકો પોતપોતાના ઘરે ગયાં. કૃષ્ણ શિક્ષકને પૂછે છે, 'ગુરુજી, તન, મન, ધનનાં દુઃખોની પરાકાષ્ટા આવે તોપણ સત્યના પાલનથી વિચલિત થવું ન જોઈએ એવો પાઠ આપે ભણાવ્યો. જ્યારે બીજી બાજુ આવતી કાલે નિશાળના નિરીક્ષક આગળ જુઠી વાત કહેવી તે કેટલું યોગ્ય ગણાશે.'

શિક્ષકે કૃષ્ણને ધમકાવતાં કહ્યું કે, 'જતો રહે અહીંથી. કોઈ કહે તે પ્રમાણે થોડું કરાય છે?'

તે પછીના દ્રશ્યમાં કૃષ્ણ નિશાળે નહિ જવાની હઠ પકડે છે. હું ત્યાં જઈને શીખું શું? આપણે જે ઉપદેશ આપીએ તે પ્રમાણે વર્તન ન કરીએ તો કહેવું એક અને કરવું બીજું એવું ભણવા હું નિશાળે જઉં?'

બાળક કૃષ્ણની નિશાળે નહિ જવાની જીદ સામે બીજો કોઈ ઈલાજ ન હતો એટલે શિક્ષકે બોલાવ્યા. કૃષ્ણની મા, તેના પિતા તથા શિક્ષકને ભાન કરાવવામાં આવે છે અને ત્રણેયમાં જ્ઞાનોદય થાય છે. બોલ્યા પ્રમાણે આચરણ કરીશું એવી પ્રતિજ્ઞા ત્રણેય લે છે. પડદો પડે છે. નાટક પૂરું થાય છે.

પ્રસ્તુત નાટક સાંઈબાબાએ લખીને ભજવ્યું ત્યારે તેઓની ઉંમર માત્ર ચૌદ વર્ષની હતી. સચ્ચાઈ, ઈમાનદારી જેવા ગુણોની પ્રબળતા એમનામાં કિશોર વયે પણ હતી તેનો પુરાવો આ નાટક આપે છે.

□

નૂતન વર્ષાભિનંદન

તા. ૪-૧૦-૨૦૧૩થી વિક્રમ સંવત ૨૦૭૦નો શુભારંભ થાય છે. એ નિમિત્તે 'હરિભાવ'ના સમગ્ર પરિવારને અમારી હાર્દિક શુભેચ્છાઓ પાઠવીએ છીએ.

શ્રીહરિ સૌને હરિગમ ગતિમાન રાખે એવી વિનમ્રભાવે હૃદયપૂર્વકની પ્રાર્થના છે.

-સંપાદક

વિષય આધારિત, આધુનિક ઝડપી જીવનશૈલી, તણાવ અને અશાંતિએ, વિશ્વદષ્ટિએ માનસિક બીમારી અને માનસિક સમસ્યાઓની વણજાર ખડી કરી દીધી છે. અત્યારના તનાવ તેમ જ સ્ટ્રેસપૂર્ણ ભૌતિક યુગમાં, જનઆરોગ્યની સમસ્યાઓ વકરી રહી છે. માંદગી વધુ ને વધુ મોંઘી અને મારક બની રહી છે, વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ એવી બની રહી છે કે અતિ વ્યસ્ત ડોક્ટરો અને ભીડથી ભરચક દવાખાનાંઓની સેવાઓ ટૂંકી પડી રહી છે. જનઆરોગ્યની જાળવણી અસંભવ બની રહી છે. આરોગ્યમય જીવનનું રહસ્ય સમજાય તે માટે ડોક્ટર હોવાનું ફરજિયાત નથી. ડોક્ટર દવા આપે છે પણ આરોગ્ય દીક્ષા નથી આપતાં.

આ ભાગતી દોડતી જિંદગીમાં સુખમય અને સંતોષપૂર્ણ જીવન વ્યતીત કરવા સ્વસ્થ રહેવું કેટલું મહત્વનું છે તે સમાજની સમગ્રતાને સ્પર્શે છે. દરેક ઈચ્છે છે કે સૌના જીવનમાં સુખ, શાંતિ અને ઉલ્લાસનું વાતાવરણ બની રહે, પરંતુ તેના માટે પહેલી શરત એ છે કે તેઓનું શારીરિક બંધારણ, પ્રાકૃતિક નીતિ નિયમાનુસાર રોગ-વ્યાધિથી તંદુરસ્ત હોવું જરૂરી છે. સ્વાસ્થ્ય એક સંપૂર્ણ પરિભાષા છે.

સંસ્કૃતમાં, સ્વાસ્થ્ય શબ્દ બે અક્ષરોથી બનેલો છે. 'સ્વ' અને 'સ્થ'. 'સ્વ'ના અંદર આપણે, સ્ફૂર્તિમય, શક્તિશાળી 'શરીર': આનંદિત તેમ જ ઉત્સાહિત 'મન': નવુ શીખવાનો ઉમંગ અને ઉત્સાહ પ્રેરે તે 'બુદ્ધિ': સારા કે કપરા સંજોગોમાં પણ લાગણીઓ ઉપર

અંકુશ રાખી એક સંયમિત લાગણી દર્શાવવાની શક્તિ, 'ભાવનાઓ': ભાગ દોડતી જિંદગીમાં સંતોષજનક કાર્યની સમાપ્તિની ચિંતા, કાર્ય કર્યાનો સંતોષ ન મળવાથી, સ્વાસ્થ્ય ઉપર અસર ઉપરાંત, બીનજરૂરી 'સ્ટ્રેસ પૂર્ણ' જીવનની જિંદગી. 'કાર્યક્ષેત્ર': સમાજને ચૂકવવાનું ઋણ, કૌટુંબિક જવાબદારી એટલે 'કુટુંબ અને સમાજ': કુટુંબ એટલે જ આધ્યાત્મિકતાની સમજણને આવરી શકાય તે 'આધ્યાત્મિકતા':

'સ્થ' એટલે સ્થિરતા. મન અને ઈંદ્રિયોના વશ દ્વારા શારીરિક સ્વસ્થતા તેમ જ રોગ ઉત્પન્ન વ્યાધિ વગેરેથી વિમુક્ત એટલે કે તંદુરસ્તી હાંસલ થવી. સ્વાસ્થ્ય એટલે શરીરે સ્ફૂર્તિમય, કાર્ય કરવા માટે ઉત્સાહી અને શક્તિશાળી, જીવનમાં વિપરીત પરિસ્થિતિનો સામનો કરવાની સહનશીલતા, 'જાતે નર્યા તે સદા સુખી'.

U.N.O. (વિશ્વની આરોગ્ય સંસ્થા) એ પણ સ્વીકારેલ છે કે સ્વાસ્થ્ય માટે : શારીરિક તંદુરસ્તી, માનસિક સ્થિરતા, અંકુશિત લાગણીઓ, ધંધાકિય/વ્યાવહારિક કાર્યક્ષેત્રની સભાનતા તથા આધ્યાત્મિક જ્ઞાન-સર્વનો અંશ ખૂબ જ જરૂરી છે. (Physically, Mentally, emotionally, Socially, Occupationally & Spiritually fit to be called a healthy person.)

જીવનને આરોગ્યની ચિંતાઓથી મુક્ત રાખવામાં, આપણા પૂર્વજો, સ્વામી, ઋષિમુનિઓ, સંત તપસ્વીઓએ, તંદુરસ્તીનાં

રહસ્યોનો અભ્યાસ કરેલ. વૈજ્ઞાનિક સ્વરૂપે, તેનું વિષ્લેષણ, જરૂરી અર્થ ઘટન તેમ જ તેને વ્યવસ્થિત સરળ પદ્ધતિમાં આયોજિત કરી એક શાસ્ત્ર અને સાધન પદ્ધતિના સ્વરૂપે આપવાનું કાર્ય પૂ. મહર્ષિ પતંજલિ દ્વારા તેઓ રચિત 'યોગસૂત્ર'માં યોગનાં આસનોને આધુનિક વ્યવસ્થિત કરી, કર્તવ્ય વાયક સમાધિપાદ- (૧ થી ૫૧), સાધનપાદ (૧ થી ૫૫) અને ગુણવાચક - વિભૂતિપાદ (૧ થી ૫૫), તેમ જ કેવલ્યપાદ (૧ થી ૩૪), જેવાં વર્ગીકરણ આધારિત એવાં ૧૯૫ સૂત્રોમાં નિબદ્ધ કર્યાં. યોગ અભ્યાસને સરળ બનાવવા તેઓએ હઠયોગ, રાજયોગ, લયયોગ એવા ત્રણ વિભાજન-અંગ તરીકે રજૂ કરેલા છે. જે આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં સ્વીકારાયેલ છે.

તેઓનો અભ્યાસ એક વૈજ્ઞાનિક ઢબે કેટલો સચોટ અને સંપૂર્ણ હતો તેનો ઉલ્લેખ 'રેસ્પેરેટરી સીસ્ટમ'ના અવયવો અને તે થકી કાર્યોની નિયમિતતા બાબત તેમ જ અવયવો શું કામગીરી કરે છે તેની ઉપયોગી માહિતી સાથેનો ('હરિભાવ' અંક ૯, માહે, જૂન'૧૩-પાન ૯ ઉપર સ્વામી કૃપાલ્વાનંદના શ્વસનેન્દ્રિય શીર્ષક લેખમાં) કરવામાં આવેલ છે. આપણી શ્વસનેન્દ્રિયો જીવનમાં કઈ રીતનું મહત્ત્વપૂર્ણનું કાર્ય કરે છે તે સમજવા નીચેની હકીકત અત્રે જણાવવી યોગ્ય સમજી એક નાનો એવો ઉલ્લેખ કરેલ છે.

મનુષ્યજીવન ભાગ્યશાળીને જ પ્રાપ્ત થાય છે. માનવદેહ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ખરેખર, શરીર રચના અદ્ભુત અને અલૌકિક છે. માતાના ગર્ભમાં ઉગ્રી રહેલ બાળક જ્યાં સુધી જન્મ

નથી લેતું, ત્યાં સુધી શ્વસનેન્દ્રિય અવયવોની કાર્યશૈલી શિથિલ અને સુષુપ્ત અવસ્થામાં જ જોવા મળે છે, કારણ કે બાળકને જોઈતો 'ઓક્સિજન' માના નાઈડા (Placenta) મારફત પહોંચતો હોય છે. આ સમય દરમ્યાન, આપણા શરીરમાં શુદ્ધ રુધિરનું પરિભ્રમણ કરતી શિરા (Arteries) નું કાર્ય ઊલટું હોય છે - અશુદ્ધ લોહીને લઈ જવાનું કાર્ય કરતી હોય છે અને જે કાર્ય આપણી ધમની (Veins) કરે છે તે કાર્યથી ઊલટું કાર્ય-શુદ્ધ લોહી જવાનું કાર્ય કરતી રહે છે, કારણ કે આ સમય દરમ્યાન બાળકનાં ફેફસાં (લંગ્ગ), શ્વાસોશ્વાસથી નથી પહોળા થતાં કે નથી સાંકડા થતાં.

પરંતુ બાળક જેવું માતાના શરીરમાંથી બહાર આવે છે, અને માતાના નાઈડાથી અલગ કરવામાં આવે છે ત્યારે બાળક જિંદગીનો પ્રથમ, સૌથી મોટા અવાજ સાથે શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા શરૂ કરે છે ત્યારે જ ફેફસાં પહોળાં થવાંને પ્રથમ વખત કાર્ય શરૂ કરે છે. (શક્ય છે કે બાળકના મોંમાં રહેલ ચીકાશયુક્ત પદાર્થ (મ્યુક્સ)ની સફાઈ બરોબર ન થઈ હોય ત્યારે ડૉક્ટર બાળકને ઊંધું લટકાવી જરા થબથબાવી તેનો નિકાલ કરે છે. - જોકે હાલ આ પદ્ધતિ બદલાઈ ગયેલ છે.)

આ રીતે શરૂ થયેલ આપણી શ્વાસોશ્વાસની પ્રક્રિયા વણથંભી જીવનપર્યંત સતત કાર્યશિલ રહે છે. મનુષ્ય જીવનને ખોરાક કે જળ વિના થોડા સમય માટે સંભાળી શકાય છે, પરંતુ શ્વાસોશ્વાસ વિના, જીવન સંભવિત જ નથી, કારણ કે શ્વાસ મારફત લેવાતો હવાના અંદરનું

એક તત્ત્વ-ઓક્સિજન પ્રાણવાયુ મારફત જ મનુષ્ય રોજબરોજના કાર્ય માટે જરૂરી શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને શરીરનાં શારીરિક કાર્યો કરવા જોઈતું બળ/શક્તિ તેમ જ પાચનક્રિયા માટેનું ઈંધણ પૂરું પાડે છે. ઓક્સિજન પ્રાણપ્રવાહ-ચમત્કારિક તત્ત્વ-બીજા અન્ય વાયુ સાથે શરીરના રક્તકણોમાં ભળી જઈ, શરીરની અંદર કાર્યરત ‘કોષો’-સેલને જરૂરી પોષક દ્રવ્ય સતત પૂરતા પ્રમાણમાં પહોંચાડવાનો મુખ્ય સ્ત્રોત છે. આ પ્રાણવાયુ-જીવન શક્તિનું સંચાલન અને સમજણ એટલે જ અષ્ટાંગયોગનું ચોથું સોપાન (૫૬) ‘પ્રણાયામ’.

યોગાસન એ ચિકિત્સા માટે નથી. પણ ‘સ્વાસ્થ્ય સુરક્ષા’ તેનો હેતુ છે. યોગ, શરીર અને મનના સ્વાસ્થ્યનો પાયો ગણાયો છે. જીવનના તમામ ક્ષેત્રોમાં ઉત્તમ વિકાસ માટેની યોગની પદ્ધતિ સૌને આકર્ષે છે. આજનો મનુષ્ય ભૌતિક સુખની દોડમાં, પોતાની જાતને નિયંત્રણ કરી શકતો નથી. યોગ એ વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન અને જીવનની એવી પ્રણાલી છે કે જેમાં કોઈ મતાગ્રહને સ્થાન નથી.

સ્વાસ્થ્ય માટે પરાવલંબી બનનારનું ક્યારેય કલ્યાણ થવાની શક્યતા નહિવત્ હોય છે. પરિશ્રમભર્યા પુરુષાર્થથી જ જિંદગી સુખી અને સમૃદ્ધ બનાવી શકાય છે. સુખદાયક અને આરામદાયક જીવવા માગતા હોવ તો તે માટે, સ્વાસ્થ્ય એક વિકલ્પ નથી પણ સો ટકા જરૂરી છે.

(ક્રમશઃ)

પ્રેરક વિભૂતિ... (અનુસંધાન પૃ. ૧૮ નું ચાલુ) પ્રમાણે તારે વર્તવું. શ્રીગુરુમહારાજે તો મને આદેશ આપ્યો કે જ્યાં છે ત્યાં કામ કર, પરંતુ દેશસેવાનું ગાંડું ઝનૂન છે તે તારે મૂકી દેવું પડશે, પરંતુ ત્યારે મારા દિલમાં આ ઊતર્યું ન હતું. શ્રીસદ્ગુરુ મને એમ છોડે તેમ ન હતા. શ્રી સરદાર અને શ્રી ઈંદુલાલ યાજ્ઞિકની વચ્ચે કોઈ પૂર્વગ્રહ હશે. શ્રી ઈંદુલાલના કોઈ માણસને રાખવા નહિ તેવી કંઈક ગંધ આવી તેથી મને આંચકો લાગ્યો. શ્રી સરદારને મળી મેં મારી બધી વિગત જણાવી. સેવાનું વ્રત તો અખંડ રાખીશ. રોટલો આપનાર તો ભગવાન છે એમ કહીને હું વિદાય થયેલો, પણ મને સમજાયું કે શ્રીગુરુમહારાજ કહેતા હતા તે વાત સાચી.

આમ, મારું મોં દેશભક્તિ પરત્વેથી ભગવાનની અભિમુખતા તરફ ફેરવાતું ગયું. આવી છે શ્રીસદ્ગુરુ મળ્યાની હકીકત.

● ● ●

ભાદરવા વદ-૧૨, ગાંધીજીના જન્મદિવસના નિમિત્તે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટે એક સ્નેહસંમેલન મેં નડિયાદમાં યોજ્યું હતું. ગામના પ્રતિષ્ઠિત સજ્જનો અને હરિજનોને સૂકો મેવો તાસકોમાં આપવાનો પ્રબંધ કર્યો હતો. બધા એકસાથે એક જ પંગતે બેસે એમ પાથરણાં પાથર્યાં હતાં.

સંમેલન તો સારી રીતે પાર પડ્યું, પરંતુ બીજે દિવસે નડિયાદ ગામમાં ભારે હોહાકાર મચાવી મૂક્યો. જે તે જ્ઞાતિમાં બે તડ-બે ભાગ પડી ગયા. મારા શરીરની જ્ઞાતિ ભાવસાર સમાજ ઉપર પણ તેની અસર પડી. મને પણ જ્ઞાતિ બહાર મૂકવાનો ઊહાપોહ જાગ્યો, પરંતુ શ્રીગોદડિયા મહારાજ સાથેના મારા સદ્ભાવવાળા વર્તનથી જ્ઞાતિવાળાઓએ મારો બહિષ્કાર કરવાનો વિચાર આખરે માંડી વાળ્યો.

ક્રમશઃ

‘પ્રેરક વિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી’, બી.આ., પૃ. ૧૦ થી ૨૦ સંકલન

□

वाणी के तीन पाप हैं - निंदा, कटु वचन और असत्य.
किसी मनुष्य में दोष न होते हुए भी उन दोषों को मनुष्य
पर लादना - निंदा है.

कटु बोलने से कभी मृत्यु भी हो सकती है.

तत्त्वहीन-तथ्यहीन, असत्य वाणी हमारे लीये वाणी
का पाप है.

तीनों पापों के नाश के लीये वाणी का तप करना चाहिए.
स्वाध्याय वाणी का तप है.

- श्रीरत्नछोदासजी

HARIBHAV NOVEMBER - 2013

Regd. under RNI No. 65683/96 & Permitted to Post at AHD PSO
on 10th of every month under Postal Reg. No. GAMC/1208 / 2012-2014
issued by SSP AHD valid upto 31-12-2014
Licence to Post without Perpayment of postage No. CPMG/GJ/91/2012-2014
valid upto 30-6-2014

કલ્પેશરહિત જીવન જીવવું
એ જ ધર્મ છે. જ્યાં કલ્પેશ નથી
ત્યાં યથાર્થ જૈન, યથાર્થ વૈષ્ણવ,
અને યથાર્થ શૈવ ધર્મ છે.

જ્યાં ધર્મની યથાર્થતા છે ત્યાં
કલ્પેશ ના થાય. શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું
છે કે જ્યાં કિંચિત્ માત્ર કલ્પેશ છે
ત્યાં ધર્મ નથી. શું કરવાથી કલ્પેશ
ના થાય, એટલું જ જો આવડી જાય
તોય ધર્મ પામ્યા ગણાય.

- દાદા ભગવાન

'આપ્તવાણી', ત્રીજી આ., પૃ. ૧૭૮

Printed and Published by **Prabhudas Jani**, on behalf of ' **HARIWANI TRUST**'

11, Dada Rokadnath Society, Ahmedabad - 380 007,

Printed at **Sahitya Mudranalaya Pvt. Ltd.** Ahmedabad - 380 022.

Phone : 079- 25469101/2

Published at Ahmedabad. Editor : **Prabhudas Jani.**

E-mail : harivanitrust@yahoo.com